

P. Larin

VABASTAMIS-
LAHINGUTE
RADADEL

A-27674
P. LARIN

VABASTAMISLAHINGUTE RADADEL

VABASTAMISLAHINGUTE
RADADEL

KIRJASTUS . RESTI RAAMAT
TALLINN 1956

Q

A-27671

P. LARIN

9 (1)
130

VABASTAMISLAHINGUTE RADADEL

TARTU ÜLIRINGI

RAAMATUKOBB

R

1945. aastal võideti sõja ajal Eesti vabastamislahted ja nende radadel. Tänapäeval on need lahted ja nende radadel võideti sõja ajal Eesti vabastamislahted ja nende radadel.

Me teame, et sõjakogude armee kuuluseks on sõja ajal võideti sõja ajal Eesti vabastamislahted ja nende radadel.

Tänapäeval on need lahted ja nende radadel võideti sõja ajal Eesti vabastamislahted ja nende radadel.

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“

TALLINN 1966

9 (E)
L 20

Kaane kujundanud
F. Zinatulin ja L. Kruusmaa

VABASTAMISLAHINGUTE
RADADEL

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

KIRJASTUS-RESTITUUT
TALLINN 1966

Rohkem kui kaksikümmend aastat on möödunud võidust hitlerliku Saksamaa üle Suures Isamaasõjas.

Tänapäeval märkame oma sünnimaal üpris vähe möödunud sõja lahingute jälgi.

Me teame, et Nõukogude armee kuulsusrikastele sõjameestele, kes puhastasid Narva linna fašistliku armee jäänustest, avanes 1944. aasta 26. juulil väga kurb pilt. Kõikjal varemed ja rusuhunnikud. Linn oli nagu surnud.

Tänapäeva Narva on moodsate majade, laiade asfalteeritud tänavate ning väljakute ja haljasaladega uus suur kaasaegne linn. Ta kujutab praegugi hiigelehitusplatsi: kasvab, nooreneb ja muutub aina kaunimaks.

Linna omapära ja uhkus on rohkem kui 200 ruutkilomeetri suurune Narva veehoidla. Praeguse Narva „mere“ all oleval maa-alal kestsid 1944. aasta kevadsuvel mitu kuud ägedad lahingud.

Narva vabastamislahinguid peeti rohkem kui kakskümmend aastat tagasi Mustajõe ümbruses, mis praegu suubub uude veehoidlasse. Endistel lahinguväljadel tehti kahjutuks loendamatuid miine ja siluti suuri pommiäuke. Nüüd kerkib sinna Balti Soojuselektrijaamale võimas sõsar — Uus Balti Soojuselektrijaam.

Narva tänapäeval.

Mälestussammas Kingissepas neile, kes oma elu hinnaga tõid vabaduse Saaremaale.

Sinimägede juures peetud rasketes lahingutes langenud vaprate Nõukogude sõjameeste ühishauda ehib kaunis mälestussammas.

Tallinn, Tartu ja Võru said sõjatules ränki haavu. Nende linnade elanikud on vabastamislahingutes langenud kangelastele püstitanud mälestusmärke ja hoiavad neid korras. Ehitajad on aga kaotamas sõjajälgi, on muutnud oma linnad kaunimaks kui kunagi varem. Ja nii igal pool, olgu siis Haapsalus või Lihulas, Pärnus, Viljandis või Saaremaal.

Külastades ja tundma õppides meie vabariigi kauneid paiku, on kasulik meelde tuletada, et ka siin või seal võideldi meie suure kodumaa vabaduse ja sõltumatuse, ta kauni tuleviku — kommunismi eest.

Kuidas siis võit tuli?

Käesolev brošüür muidugi ei suuda rändaja vaimusilme ette manada vabastamislahinguid kogu ulatuses ega meenutada kõiki Nõukogude armee lahinguid, kuid on püütud siiski anda mõningane ülevaade Baltikumi vabastamislahingute käigust ja Eesti Laskurkorpuse lahinguteest Suure Isamaasõja võidukal perioodil.

PÕHJALIKU MURRANGU AASTA

Aasta 1943.

2. veebruaril lõppes Stalingradi lahing. Strateegiline initsiatiiv Nõukogude—Saksa rindel läks täielikult Nõukogude relvastatud jõudude kätte. Haledalt kukkus 1943. aasta suvel läbi hitlerliku väejuhatuse katse revanšeerida kaotust Stalingradi all pealetungiga Kurski—Orjoli kaarel.

1943. aasta kujunes Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus põhjaliku murrangu aastaks. Aasta lõpuks kihutas Nõukogude armee hitlerlikud okupandid minema 1 020 000 ruutkilomeetri suuruselt territooriumilt, kus enne sõda elas 46 miljonit inimest. Kuid fašistlike oku-

pantide kannal alla jäi 1944. aasta alguseks siiski veel 906 000 ruutkilomeetrit Nõukogude Liidu territooriumi, kus enne sõda elas 39 miljonit inimest. NSV Liidu relvastatud jõudude ees seisis ülesanne hitlerlikud anastajad meie maalt võimalikult kiiremini välja kihutada, abistada Euroopa rahvaid nende vabadusvõitluses fašismi vastu. See tähendas, et hitlerlik Saksamaa tuli kiiresti purustada ning tingimusteta kapituleeruma sundida.

Meie relvastatud jõud olid 1944. aasta alguseks kujunenud võimsaks sõjaväeliseks organisatsiooniks, võimsamaks kui kunagi varem. Tegevarmees oli siis 6 736 000 sõjameest.

Ainuüksi 1943. aastal valmistasid meie sõjatööstuse ettevõtted 16 500 tanki, 35 000 lennukit, 45 000 välisuurtükki, üle 1 100 000 kuulipilduja, 3,4 miljonit püssi ning 175 miljonit mürsku, miini ja lennukipommi. Vaatamata sellele, et osa tähtsaid põllumajanduslikke rajoone oli ikka veel okupeeritud, suutis meie põllumajandus varustada elanikke hädavajalike toiduainetega.

Ent ka fašistlikul Saksamaal olid 1944. aasta alguses veel küllaltki suured sõjalised ressursid. Tema kontrolli all oli enamik Euroopa riikidest. Hitlerlased peremehetsesid Belgias, Hollandis, Prantsusmaal, Taanis, Norras, Albaanias, Kreekas, Jugoslaavias, Poolas ja Tšehhoslovakkias. Peale selle kontrollisid hitlerlased veel Bulgaariat, Ungarit, Rumeeniat, Soomet ning suuremat osa Itaalia territooriumist. Kõigi nende maade, muidugi ka Saksamaa enda tööstus tootis 1943. aastal hitlerlikele väeosadele tohtul hulgal relvi. Suurema osa sõjatehnikast ja oma inimreservidest paiskas hitlerlik väejuhatuse Nõukogude—Saksa rindele.

1944. aasta alguses ulatus Nõukogude—Saksa rinne Põhja-Jäämerest Musta mereni. Rinde põhja- ja loodelõik ulatus Barentsi merest Soome laheni ja püsis sealsetes soodes, rabades ja metsades muutumatult juba alates 1941. aastast. Edasi lõuna poole kuni Nevelini kulges rinne Leningradi—Tšudovo—Novgorodi—Staraja Russa—Velikije Luki lähistel.

Selle rindeosa nii poliitiliselt kui ka strateegiliselt tähtsaim sõlmpunkt oli Suure Oktoobrirevolutsiooni hääl — Leningrad. Juba 1943. aasta algul murdsid Nõukogude kangelaslikud väeosad Oreški ja Sinjavino vahel Leningradi blokaadirõngast läbi. See kergendas märksa linna

elanike ja kaitsjate varustamist kõige hädavajalikumaga. Kuid vaenlane tulistas suurtükkidest ikka veel linna ja selle lähistel asuvaid linna kaitsjaid. Leningradi ja Neveli vahelisel rindelõigul olid Leningradi, Volhovi ja 2. Balti rinde väed. Rindeosa lõunapoolses osas, Neveli ja Novosokolniki rajoonis võitlesid tol ajal ka Eesti Laskurkorpuse sõjamehed.

Nõukogude väeosade edasiliikumist Leningradi ja Neveli vahel püüdis pidurdada fašistlik armeegrupp „Nord“, kelle koosseisus oli 18. ja 16. armee 44 diviisi ja 4 üksikbrigaadi.

Et vabastada juba kolmandat aastat fašistlike okupantide kannal ägav Leedu, Läti ja Eesti rahvas, tuli armeegrupp „Nord“ hävitada.

Hitlerlased likvideerisid teatavasti juba okupatsiooni algul kõik aastatel 1940—1941 nõukogude võimu poolt kehtestatud korraldused. Lisaks käsutajatele, fašistlikele okupantidele, hakkasid jultunult peremehetsema ka nende kohalikud sabarakud. Hitlerlased kuulutasid kõik varad okupeeritud aladel fašistliku Saksamaa omandiks. Kõik tehased, vabrikud, kaevandused ja transpordivahendid, kogu okupeeritud territoorium pidi teenima hitlerlikku sõjamasinat.

Juba okupatsioonija algul hakkasid hitlerlikud okupandid ja nende käsilased õiendama veriselt arveid kõigiga, kes 1940.—1941. aastal võtsid osa nõukogude võimu taaskihtestamisest ja sotsialismi ülesehitamisest Eestis. Inimesi heideti vanglatesse ning koonduslaagritesse, neid tapeti tuhandete kaupa. Vangilaagrites Tallinnas, Paldiskis, Kloogal, Jägalas, Tartus, Pärnus, Viljandis ja Saaremaal ning paljudes teistes kohtades piinati ja hävitati väga palju süütuid inimesi. Maal valitses okupantide ja nende kohalike käsilaste terror, kehtis elanike liiklemiskeeld ning sunniviisiline töökohustus nii täiskasvanutele kui ka alaealistele, raukadele ja haigetele. Kohalikud inimesed said päevas vaid paarsada grammi leiba, mõned grammid kala või liha. Niisuguse näljapajukiga pidid töölised töötama 10—14 tundi päevas. Talupojad pidid kogu oma saagi okupantidele sundkorras üle andma. Põllumajanduse sundnormide õigeaegse täitmise eest kandsid hoolt tuhanded põllumajandusfüürierid, kes võimutsesid igas maakonnas, vallas ja külas. Okupandid mõnitasid eesti kultuuri. Prog-

ressiivsete kirjanike ja kunstnike looming oli keelu all. Ametlikuks keeleks oli saksa keel.

Ent rahvas ei leppinud võõramaiste anastajate pealesunitud orjusega. Põlgust hitlerlike okupantide vastu väljendas iga patrioot: talupoeg põikles kõrvale sundnormide täitmisest, tööline saboteeris vabrikus, kaevur lõhkus salaja kaevandusseadmeid, kooliõpetaja jutustas lastele saksa penirüütlite, parunite ja okupantide vägivallast orjastatud rahvaste kallal, eesrindlik intelligents vältis kõigiti koostööd oma rahva anastajatega. Kõigi fašistliku ikke all olnud rahvaste pilgud olid suunatud Nõukogude—Saksa rindele, sest ainult sealt võis loota fašistlikust orjusest vabanemist.

NARVA VABASTAMISLAHINGUD

Nõukogude vägede 14. jaanuaril 1944. aastal alanud võimas pealetung lõi aluse Balti liiduvabariikide vabastamiseks fašistlikust ikkest. Leningradi ja Volhovi rinde väed andsid purustavaid lööke hitlerlikule armeegrupile „Nord“. Oranienbaumi ja Leningradi rindel asunud fašistlikud väed hakkasid paaniliselt taanduma Narva suunas. Olukorra päästmiseks võttis hitlerlik väejuhatus nii ohvitseride kui ka kõigi põgenevate sõdurite suhtes kasutusele karme abinõusid: ohvitseride tagandati ametikohalt ja surmanuhtlust rakendati kõigi astmete sõjaväelaste suhtes. Inimreservide puudumisel kuulutasid hitlerlased okupeeritud Eestis välja üldmobilisatsiooni, et sel moel loodud väeüksustega lagunevat rindelõiku kuidagi lappida.

Lootusetuse noote kõlas ka 1. veebruaril 1944. aastal uueks fašistliku armeegrupi „Nord“ juhatajaks määratud kindralooberst Modeli käskkirjast. Ta kirjutas: „Ma nõuan kategooriliselt kõigilt teilt, armeegrupi sõdurid ja ohvitserid, tingimusteta võidutahet.“ Ent seda „võidutahet“ tuli kõrgil kindralooberstil Leningradi alt põgenevate hitlerlaste hulgas taastada ja hoida sõjatribunalide ja karistuskomandode abil.

Oranienbaumi platsdarmilt piki Soome lahe lõunarannikut Narva suunas pealetunginud Nõukogude vägede 2. löögiarmee üksused jõudsid 2. veebruaril Tõrvala—Popovka joonel Narva jõe paremale kaldale, ületasid jõe ning lõid siis tugialad Kudruküla ja Vaasa rajoonis.

Põhja pool Narvat jõudsid meie 109. laskurdiviisi väeosad 1. ja 2. veebruaril Popovka—Lilienbachi joonele, andsid seal oma positsioonid üle kohale jõudnud 43. laskurkorpusele, liikusid siis lõunasse ning koondusid 6. veebruariks Narva jõe paremale kaldale Dolgaja Niiva—Pustoi Konetsi külade juures.

2. veebruaril ületasid 122. laskurkorpuse väed Narva jõe Väska juures, võtsid vangi 256 vastase sõdurit ning alustasid lahinguid tugiala laiendamiseks. Ka Krivasoo rajoonis ületasid Nõukogude armee väeosad Narva jõe.

Siitpeale jätkasid Nõukogude väed survet Krivasoo—Kärekonna—Vaivara suunas. Nende lahingute käigus haarati Nõukogude väejuhatuse kava kohaselt Narva linna kaitsevad fašistlikud väed järjest rohkem ümber lõuna poolt, et nad selles „katlas“ hävitada.

Auvere platsdarmilt pealetungiv 30. laskurkorpus jõudis 15. veebruaril Auvere jaama juures raudteeni. Vastane oli seks ajaks taandunud Auvere jaama—Sooküla—Vaivara kiriku—Reidepõllu joonele. Neis lahinguis võitles Nõukogude sõjameestest eriti külmavereliselt ja vapralt kapten Sirenko, kes hävitas 16. veebruaril Kärekonna lähedal üle paarikümne vastase sõduri. Tänu leitnant Marmõševi vaprusele murti 14. veebruaril Auvere juures sügavasse vaenlase kaitseesse. Niisuguseid näiteid võib tuua väga palju.

Märtsikuul tegi 2. löögiarmee kaks katset hõivata Narva löökidega põhjast ja kirdest. 30. laskurkorpus vabastaski 11. märtsil 1944. aastal Lilienbachi mõisa. Vastase sillapea Ivangorodi rajoonis jäi seekord veel püsima.

Lüüasaamine Leningradi ja Novgorodi all 1944. aasta

alguses ning fašistliku armeegrupi „Nord“ korratu taandumine Baltikumisse tõmbas hitlerliku väejuhatuse Leningradi vallutamise ja maatas tegemise plaanidele lõplikult kriipsu peale. Nõukogude armeele aga tekkis nüüd reaalne võimalus päästa Hitleri ülevõimu alt kogu Põhja-Euroopa. Seda eeskätt tänu sellele, et Põhja-Jäämere ja Balti mere vahelisel rindelõigul hakkasid hitlerlased jääma suurde „katlasse“. Balti mere ja Soome lahe ranniku vabastamine omakorda tähendas Nõukogude sõjalaevade tegutsemisfääri avardamist hitlerliku Saksamaa suunas.

Hitler, kes kogu sõja kestel pidas eriti hoolsalt silmas Saksamaa sõjamajanduse huve, kartis kaotada Baltimaade ning Skandinaaviamaade majanduslikke ressursse, nagu Eesti põlevkivi, Rootsi maagid ja teras, ning Baltimaade põllumajandussaadused. Kõigele sellele lisaks otsis fašistliku Saksamaa poolel sõdinud Soome juba 1944. aasta algusest peale sõjast väljalülitumise ning NSV Liiduga rahu sõlmimise võimalusi.

Et oma kaotust Leningradi all kuidagi revanšeerida ning stabiliseerida poliitiline olukord Põhja-Euroopas, ei jäänud hitlerlikul väejuhatusel 1944. aasta aprillis muud üle, kui anda armeegrupile „Nord“ käsk viia Narva all läbi pealetungioperatsioon. 19. aprilliks koondaski hitlerlik väejuhatus Nõukogude väeosade Auvere platsdarmi vastu 54. armeekorpuse ja 3. SS-tankikorpuse peajõud. Nende tuumik grupeeriti Vanamõisa—Sirgala joonele. Löögi peajõu moodustasid tankigrenaderidiviis „Feldherrnhalle“ ja 61. jalaväediviisi osad. Kõrvallöögi pidi Paevälja kandist andma 170. jalaväediviis. Teise ešeloni moodustasid 122. jalaväediviis, kes pidi arendama edu Kärekonnast Krivasoo suunas ning 227. diviis, kelle ülesanne oli peale tungida piki Pustoška—Sillaotsa—Preedi—Krivasoo teed. Hitlerlik väejuhatus koondas sinna ligi 100 tanki, 500 suurtükki ning 150—200 lennukit.

Fašistlike vägede rünnakud algasid 19. aprilli varahommikul. Eriti äge oli vastase surve Vanamõisa lähistel, kus Nõukogude sõjameestel tuli vaenlase tugeva suurtükiväe ja lennukite tule all üksteise järel 17 rünnakulainet tagasi tõrjuda. Lõuna paiku paiskas vastane Sooküla juures lahingusse 58. jalaväediviisi 220. rügemendi ja õhtul alustas Vanamõisast rünnakuid ka 122. jalaväediviisi 409. rügement. 20. aprillil kordasid tankide toetusel rünnakuid hitlerlaste 122. diviisi üksused. Nende 61. jalaväediviisi

ägedad rünnakud Sooküla juures jätkusid ka 21.—23. aprillini.

Kõnesolevates lahingutes tulistas vastane Nõukogude vägede kaitsepositsioonide pihta umbes sada tuhat mürsku ja miini ning tegi umbes 500 lennurünnakut. Edu hitlerlikel vägedel aga ei olnud. Nõukogude väeosade staabid hindasid vastase elavjõu kaotust umbes kahekümnele tuhandele mehele. Lahinguväljale jäid umbes 50 vaenlase tanki, 15 soomustranspordööri ja kümne rünnakukahuri rusud. Õhulahinguis tulistati alla 32 vaenlase lennukit.

Hitlerlaste aprillikuu pealetung nurjus täielikult. Kuni suve saabumiseni moodustas Narva all vastase kaitse ees serva Narva jõe alamjooksu vasak kallas Narva-Jõesuust kuni Siivertsini. Sealt edasi asusid vastase sillapea kaitsepositsioonid Popovka—Ivangorodi—Dolgaja Niiva joonel. Suur-Kreenholmi saare kohal ületas rindejoon taas Narva jõe ning kulges piki Kulgu jõge kuni Vanamõisani. Edasi läks rindejoon 2 km lõuna pool Vaivara kirikut ning ulatus Paevälja, Riivimaa, Laukasoo ja Putki kaudu otsejookes Gorodenka külani ning siis piki Narva jõge ja Peipsi järve kallast lõunasse.

Alates märtsikuust võtsid Narva vabastamislahinguist osa ka Nõukogude armee Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased. Suurtükiväeüksuste ja -gruppide juhtimisel paistsid silma polkovnikud K. Aru ja F. Paulman, alam-polkovnik V. Jaek, kapten P. Mäe, nooremseersant G. Leetsmann jt.

Asudes Narva all, valmistus Eesti Laskurkorpus uuteks lahinguteks. Kui Leningradi rinde vägede pealetung pärast Narva vabastamist oleks arenenud kiiresti lääne suunas, siis oleks Eesti Laskurkorpus koos teiste Leningradi rinde vägedega juba 1944. aasta suvel vabastanud vabariigi pealinna Tallinna. Et vabastamislahingud edasi lükkusid, ühendati lahinguväljaõpe Eesti Laskurkorpuses praktiliste ülesannetega: vaenlase poolt mahajäetud miiniväljadelt korjati kümneid tuhandeid miine; kaevati, sisustati ning moondati üle kuue tuhande laskurijao kaeviku, ligi 140 km ühenduskäike, sadu komandopunktide punkreid Luuga jõe idakaldal, nii paeses kui ka soises pinnases.

Kevade saabumisel muutusid Alutaguse sood põhjatu- teks mudamülgasteks. Sõdivate poolte punkritest ja kae- vikutest said laukaid meenutavad augud. Teede asemele

tekkisid poriojad. Vaatamata sellele ei vaibunud lahingu-tegevus hetkekski öösel ega päeval.

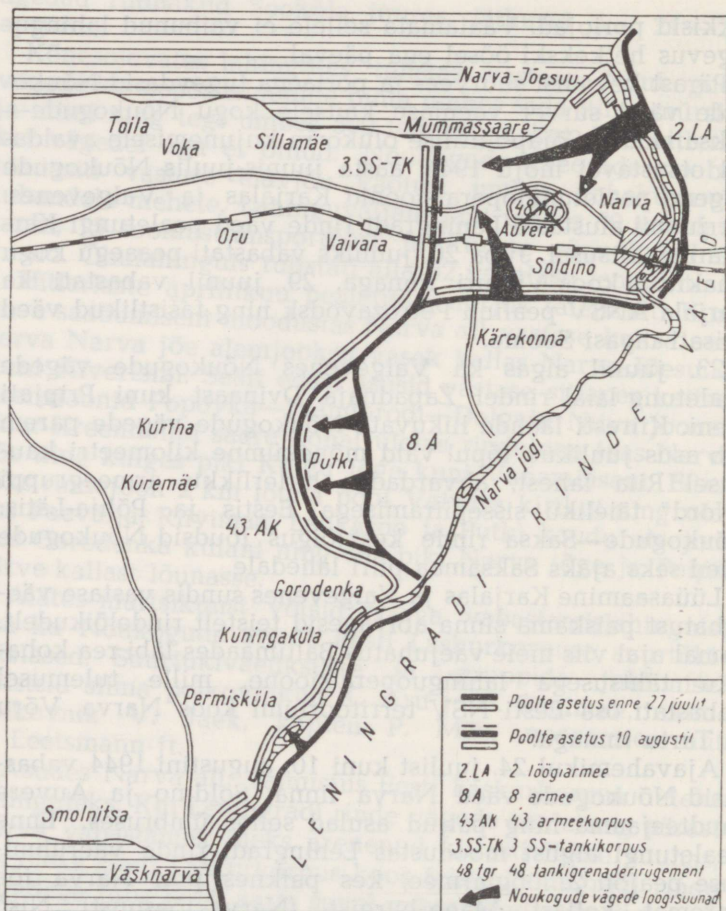
Pärast kevadist suurvee- ja poriaega tugevdasid Nõukogude väed survet vaenlase kaitsele kogu Nõukogude—Saksa rindel. Sõjapoliitilise olukorra kujunemisele avaldasid otsustavat mõju 1944. aasta juunis-juulis Nõukogude vägede pealetungioperatsioonid Karjalas ja Valgevenes. 10. juunil alustasid Leningradi rinde väed pealetungi Karjala maakitsusel. Juba 20. juuniks vabastati peaaegu kogu maakitsus koos Viiburi linnaga. 29. juunil vabastati ka Karjala ANSV pealinn Petrozavodsk ning fašistlikud väed paisati tagasi Soome.

23. juunil algas ka Valgevenes Nõukogude vägede pealetung laial rindel Zapadnaja Dvinaast kuni Pripjati jõeni. Kiiresti läände liikuvate Nõukogude vägede parem tiib asus juulikuu lõpul vaid mõnekümne kilomeetri kaugusel Riia lahest, ähvardades hitlerlikku armeegruppi „Nord“ täieliku sissepiiramisega Eestis ja Põhja-Lätis. Nõukogude—Saksa rinde kesklõigus jõudsid Nõukogude väed seks ajaks Saksamaa piiri lähedale.

Lüüasaamine Karjalas ja Valgevenes sundis vastase väejuhatust paiskama sinna abivägesid teistelt rindelõikudelt. Samal ajal viis meie väejuhatuse Baltimaades läbi rea kohaliku tähtsusega lahinguoperatsioone, mille tulemusel vabastati osa Eesti NSV territooriumi koos Narva, Võru ja Tartu linnaga.

Ajavahemikul 24. juulist kuni 10. augustini 1944 vabastasid Nõukogude väed Narva linna, Soldino ja Auvere raudteejaama ning paljud asulad selles ümbruses. Enne pealetungi algust moodustas Leningradi rinde väerühmituse peajõu 2. löögiarmee, kes paiknes piki Narva jõe paremat kallast Magerburgist (Narva-Jõesuust) Nisõ külani. Sealt edasi Auvere platsdarmil, Narva jõe vasakul kaldal Omutist Skamjani ja mööda Peipsi järve idakallast kuni Vetvenniku külani, asus 8. armee rinne (küla asub umbes 8 km Oudova linnast lõuna pool).

Leningradi rinde vägede juhataja Nõukogude Liidu marssal L. A. Govorovi planeeritud Narva vabastamise pealetung nägi esimesel etapil ette põhja pool Narvat ja Auvere platsdarmilt algavad ning Auvere—Vaivara lõigus ristuvad löögid, seejärel pealetungi arendamise kuni Purtse—Pungerja jõe jooneni. Pealetungioperatsiooni teiseks etapiks oli planeeritud Eesti NSV vabastamine kuni

Narva rinne 1944. aastal.

Tartu—Pärnu jooneni. Eesti Laskurkorpuse lahinguülesanne seejuures oli 2. löögarmee edu arendamine Purkse jõe joonelt Tallinna suunas, mis aga hiljem ära muudeti.

Nõukogude vägede vastas Soome lahe ja Peipsi järve vahel asusid hitlerliku operatiivgrupi „Narva“ väed: Narva-Jõesuu—Narva—Sooküla—Putki joonel oli 3. SS-

tankikorpus ning sealt edasi 43. armeekorpus. Vastase vägede isikulise koosseisu võitlusemoraal selles rindelõigus ei olnud enam kuigi kõrge, sest nad ei olnud veel toibunud Nõukogude vägedelt mõne kuu eest saadud hoopidest ja olid informeeritud hitlerliku armee lüüasaamistest ka teistes rindelõikudes.

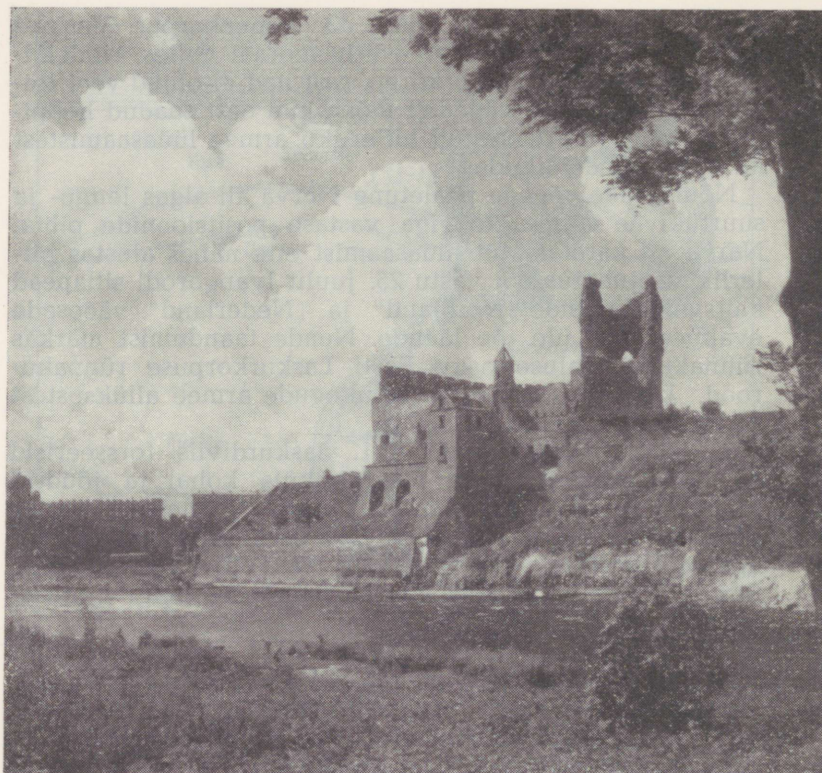
Nõukogude vägede pealetung Narva all algas lennu- ja suurtükiväe võimsa löögiga vastase positsioonide pihta. Narva all paratamatut lüüasaamist ette nähes alustas hitlerlik väejuhatuse ööl vastu 25. juulit Ivangorodi sillapead kaitsvate diviiside „Nordland“ ja „Nederland“ väeosade evakueerimist üle jõe läände. Nende taandumist märkas rünnaku lähtealusel asuv Eesti Laskurkorpuse rünnakurood, kes ka esimesena Nõukogude armee allüksustest Narva linna jõudis.

2. löögiarmee 131. ja 191. laskurdiviis forsseerisid 25. juulil edukalt Narva jõe Riigiküla kohal ja jõudsid sama päeva õhtuks Olgina—Pähklimehe joonele. 8. armee pealöögi suunas pealetungiva 117. laskurkorpuse üksused aga olid vastase vasturünnakute tõttu Riivimaa, Sooküla, Sirgala ja Lalli juures sunnitud oma pealetungi ajutiselt katkestama.

26. juuli varahommikul vabastasid 2. löögiarmee väed vastase poolt täielikult purustatud Narva linna. Sel päeval kroonis edu ka 8. armee väeüksusi: nad vabastasid õhtuks maa-ala Utria—Ridaküla—Haava—Vaivara kiriku jooneni ning ühinesid idast pealetungivate 2. löögiarmee vägedega. Seejärel pöördus 8. armee läände ning arendas edu Narva—Tallinna maantee suunas.

Narva vabastamislahingutest ning lahingutest linnast lääne pool võtsid Eesti Laskurkorpuse koosseisust osa 45. ja 221. tankipolk, lennuväe eskadrill „Tasuja“, korpuse suurtükivägi ja mõned väiksemad allüksused. Neis lahinguis võitlesid hästi Eesti Laskurkorpuse suurtükiväelased — majorid M. Soots ja O. Bokfeld, kaptenid A. Joon, E. Jõgisoo ja E. Gabrel, leitnant V. Arno, jefreitorid E. Vilt, A. Jutt ja A. Amur.

Hitlerlike vägede kaotused Narva lahingutes olid väga suured. Leningradi rinde väed piirasid sisse ja purustasid peaaegu täielikult „Nederlandi“ diviisi 48. rügemendi ja 20. SS-diviisi 46. rügemendi. Osa vaenlase sõdureist andsid end vangi vabatahtlikult, osa võeti vangi lahingute käigus.

Sõjatehnika tulejõule ei suutnud vastu panna Narva Hermanni kindluse vanad müürid. Kindluse varemed tuletavad nüüd meelde Narva linna vabastamislahinguid.

Narva pealetungilahingute osana oli ette nähtud ka edu arendamine Kuremäe ja Lohusuu—Tudulinna suunas. 11. augustil hõivas 109. laskurdiviisi 62. laskurpolk Permisküla saare. Selles lahingus hävitati üks vaenlase kompanii.

Tänu Nõukogude vägede kiirele läände liikumisele Valgevenes tekkis nüüd reaalne võimalus sisse piirata Eestis paiknevad hitlerlikud väed. Seda võimalust püüdis Nõukogude väejuhatas kõigiti ära kasutada. Vaenlase

väerühmitust ei püütud Eestist välja suruda, vaid see tuli järjekordsesse „katlasse“ sisse piirata.

Seoses Eesti NSV vabastamise algusega, hitlerlaste Narvast väljakihutamisega, saluteeris 26. juulil 1944. aastal meie kodumaa pealinn Moskva kahekümne kogupauguga kahesaja kahekümne neljast suurtükist vapratele Lenigradi rinde vägedele. Nõukogude relvastatud jõudude ülemjuhatus avaldas tänu kõigile sellest operatsioonist osavõtnud väeosadele. Narva linna nime kandmise väärilisteks tunnistati paljud Narva lahingutes erakordset edu saavutanud väeosad, sealhulgas 82. tankipolk, 448. ründelennuväepolk, Eesti Laskurkorpuse 85. suurtükiväepolk, 184. miinipildurite polk, 65. kergesuurtükiväebrigaad, 123. sidepolk, 21., 34., ja 42. motoriseeritud pontoonipataljon ning mõned väeüksused.

Nõukogude sõjameeste hulgast, kes võitlesid Narva all, paistsid lahinguülesannete täitmisel vaprusena silma majorid H. Satirov, M. Soots ja O. Bokfeld; kaptenid M. Kotov, K. Aland, E. Gabrel, A. Joon, E. Jõgisoo; leitnandid V. Arno, A. Juhnov, H. Vodja; jefreitorid E. Vilt ja A. Amur; reamehed U. Sepp ning A. Kruusa. Narva vabastamisel ja Sinimägede lahinguis langenud Nõukogude sõjameestele-kangelastele on kohalikud inimesed ja asutused püstitanud mälestussambad.

Jalaväelaste kõrval võitlesid vapralt mereväelased ning lendurid. Selle tõenduseks olgu üks seni suhteliselt vähe tuntud episood õhulahingutest Narva kohal 1944. aasta kevadsuvel.

Narva ning teiste Eesti linnade ja teede kohal 1944. aasta kevadsuvel peetud õhulahingutest võtsid teiste hulgas osa ka Nõukogude Liidu kahekordse kangelase Pjotr Afanasjevitš Pokrõševi lennuväepolgu lendurid. Nad ründasid väga tihti vaenlase kaitsepositsioone, autokolonne ning sõjaväe-ešelone. Õhulahingutes võitles vapralt lendureid kümnetest eri rahvustest. Kaks lahutamatu sõpra olid hispaania töörahva tubli poeg Benitto Ignacio Agirre ja ukrainlane Aleksander Fjodorovitš Pristupa. Benitto Agirre saabus P. A. Pokrõševi polku 1943. aasta juulis, kui peeti otsustava tähtsusega lahinguid Orjol—Kurski kaarel. Teistes rindelõikudes võidelnud Nõukogude vägede pealesanne oli sel ajal aktiivse tegevusega takistada vastasel reservide paiskamist Kurski alla.

„Ma pean fašistidele kätte maksma oma isa, venna ning kogu oma rahva eest,“ rõhutas Benitto polku saabumisel. Brünnett, mustade põlevate silmadega, alati lõbus Benitto saadeti koos paljude teiste hispaania orbunud lastega Hispaania Kodusõja ajal NSV Liitu. Benitto kasvas siin üles. Ta oli üks neist kaheksast hispaania noormehest, kellest said sõjaväelendurid. Benitto Agirre paarimees Suure Isamaasõja õhuvõitlustes oli Aleksander Pristupa ja nende eskadrilli komandör ukrainlane Ivan Grigorjevitsš Paštšenko. Koos ründasid nad ka hitlerlaste autokolonne Tallinn—Narva maanteel, sõjaväe-ešelone raudteel, vaenlase lahingupositsioone Narva all ja Emajõe kaldal ning katsid õhust oma vägede kolonne.

Aleksander Pristupal, kes elab praegu Nõukogude Eestis, Raplas, on palju jutustada võitlustest koos Benitto Agirrega. Kord 1944. aasta algul patrulleerisid nad Agirrega ja veel nelja lenduriga Narva kohal. Korraga ilmusid vaatlusvälja kakskümmend kuus „Messerschmitti“ ja „Junkersit“. Benitto tulistas alla Paštšenko lennukit rünnanud vaenlase „Messerschmitti“ ning asus kohe järgmist jälitama. Peagi suudeti vaenlase lennukid minema kihutada. Benitto Agirret autasustati lahingute eest Eesti kohal Punatähe ordeniga. Ta hukkus ühes õhulahingus Mustvee kohal 9. märtsil 1944. aastal. Benitto Agirret küll ei ole enam, kuid tema kangelasteod jäävad elama paljude sõprade mälestustes.

Benitto Agirre ja Aleksander Pristupa sõprus algas juba 1938. aastal, kui nad olid mõlemad sõjaväelendurid. Benitto Agirre oli hispaania sõjaväelendur ja Aleksander Pristupa ukrainlane. Nad olid sõbrad juba enne sõda. Benitto Agirre oli hispaania sõjaväelendur ja Aleksander Pristupa ukrainlane. Nad olid sõbrad juba enne sõda. Benitto Agirre oli hispaania sõjaväelendur ja Aleksander Pristupa ukrainlane. Nad olid sõbrad juba enne sõda.

TARTU VABASTAMINE

Samal ajal kui Leningradi rinde väed ründasid hitlerlasi Narva all, viisid 3. Balti rinde väeosad läbi Pihkva—Ostrovi pealetungioperatsiooni ning jõudsid 1944. aasta 1. augustiks Eesti NSV kagupiirile. Lõpetanud vägede ümbergrupeerimise, jätkasid 3. Balti rinde väed 10. augustist alates pealetungi. Peatahelepanu koondati nüüd juba Tartu ja Valga vabastamisele.

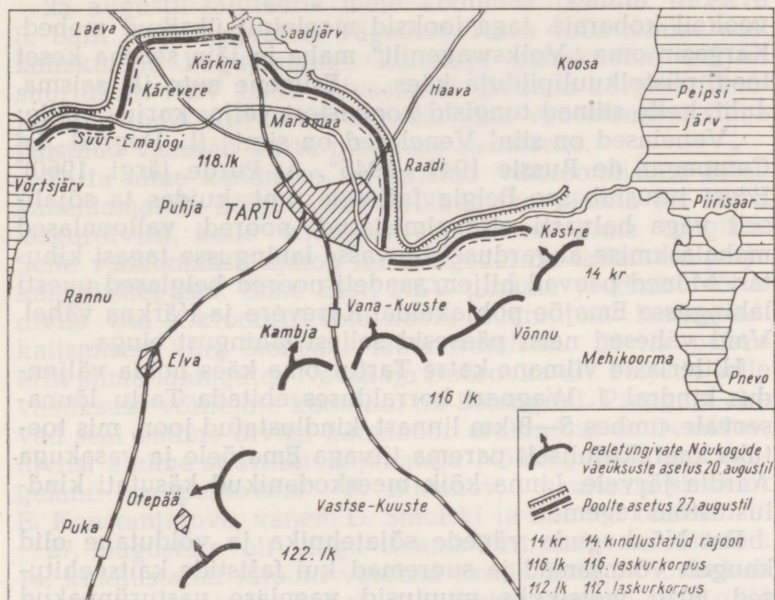
3. Balti rinde paremal tiival mööda Pihkva järve lõunakallast pealetunginud 67. armee väeüksused jõudsid 1. augustiks Petseri lähistele. 9. augustil, Tartu pealetungioperatsiooni eelõhtul, asusid Kagu-Eestis 67. armee vastas fašistlik 12. välilennuväediviis Pihkva järve ja Patškovka

joonel, sealt edasi kuni Vruda jõeni aga hitlerlaste 30. jalaväediviis. Sellises olukorras sai 67. armee, kelle koosseisus olid 116. ja 122. laskurkorpus, ülesande murda 8-kilomeetrisel rindel Troitsa ning Pangevitsa vahel vaenlase kaitsest läbi ja vabastada kahe päeva jooksul maa-ala Rāpina—Põlva—Vagula järve joonele.

10. augusti varahommikul asusid 67. armee väed rünnakule. Juba järgmisel päeval vabastaski 116. laskurkorpuse 291. laskurdiviis Petseri linna. Vastane püüdis Nõukogude vägede edasitungi peatada nüüd Piusa jõel. Ent ka see ei läinud tal korda. 12. augustil ületasid Nõukogude väed Piusa jõe Kotelnika küla ja Petseri jaama vahel ning avaldasid samal ajal tugevat survet ka Võru suunas. 13. augusti keskpäeval vabastasid 122. laskurkorpuse eelväed Võru linna. 15. augustiks jõudsid meie väed Toomasmäe—Puugnitsa—Varaste—Peri—Mäeküla—Sulbi joonele. Peipsi järvel oma õigused täielikult maksma pannud Balti sõjalaevastiku Peipsi üksiku jõekaatriite brigaadi merehmed vedasid ööl vastu 16. augustit üle Lämmijärve 191. ja 128. laskurdiviisi dessantosad, kes löid platsdarmi Mehiikoorma ümbruses. 18. augustil aga kohtusid üle Lämmijärve tulnud väeüksused Naha—Kureküla joonel juba ka Petseri suunast pealetungivate 67. armee üksustega.

Nüüd oli ilmne, et Suur-Emajõe väljajõudmine ei tekita Nõukogude vägedele enam erilisi raskusi. Siitpeale pöördus 122. laskurkorpus rindega läände, kuna 116. laskurkorpus keskendas kogu oma löögijõu Tartu vabastamiseks. 20. augustiks jõudsid Nõukogude väed Lõuna-Tartumaal Võnnu—Kambja—Luigaste—Pikkjärve—Vastsemõisa—Sootaga joonele. Lõuna-Tartumaast oli seega veel hitlerlaste käes vaid Suur-Emajõe suudme ja Võrtsjärve lõunatipu vaheline maa-ala.

Ent ka vastane tegi kõik, et Tartut mitte käest ära anda, vaatamata sellele et Nõukogude väed ähvardasid oma loode ja lääne suunas löödavate kiiludega fašistlikke vägesid Narva—Võrtsjärve—Riia lahe vahelisel alal „kotti“ suruda. Et Tartu ja selle ümbruses politseilisi funktsioone täitnud 207. fašistliku julgestusdiviisi juhtkond ei olnud võimeline linna kaitset korraldama, pani hitlerlik väejuhatas 16. augustil selle ülesande SS-diviisi „Nederland“ ülemale kindralmajor J. Wagnerile. Tartu rindelõiku tõid hitlerlased ka rünnakubrigaadi „Valloonia“, samuti kolm võitlusgruppi 20. SS-diviisist, osa 11. jalaväediviisist ja

Rinne enne Tartu vabastamist 1944. aastal.

teisi väiksemaid üksusi. 18.—25. augusti vahel sooritasid hitlerlased arvukaid vasturünnakuid, kuid Nõukogude vägede edukat edasiliikumist nad takistada ei suutnud. Nõukogude väejuhatuse koondas 20. augustil sellesse rindelõiku veel täiendavalt 118. laskurkorpuse, kelle lahinguülesanne oli haardelöögiga Kambjast Kärevere kaudu piirata Tartu lääne ja loode poolt sisse ning linn vabastada.

23. augustil olid ägedad lahingud juba Päkaste—Reola—Uhti—Elva—Pühajärve joonel. Nõukogude vägede edasiliikumise ägenesid ka vaenlase vasturünnakud, kuid need ei mõjutanud lahingusündmuste üldist kulgu.

Lahingutes Tartu lähistel kandsid suuri kaotusi Belgia fašisti Leon Degrelli poolt rindele meelitatud seiklushimulised Valloonia noored. Degrell ise kirjeldab seda draamatilist sündmust järgmiselt. „...Ma ei unusta kunagi 23. augusti hommikut. Tartust väljudes nägin üllatusega suurel hulgal lähenevaid veoautosid. Sõdurid rippusid neil

veokeil kobarais, taga jooksid meeletult üksikud mehed. Kargasin oma „Volkswagenilt“ maha ja jäin seisma keset teed, püstolkuulipilduja käes... Esimene auto jäi seisma. Juht, kelle silmad tungisid koobastest välja, karjus mulle: „Venelased on siin! Venelased on siin!“ (L. Degrell „La Campagne de Russie 1941—1945“, A. Purde järgi, 1960). Edasi jutustab see Belgia fašistide juht, kuidas ta sõjaliselt väga halvasti ettevalmistatud noored valloolnased mahalaskmise ähvardusel tapvasse lahingusse tagasi kihutas. Mõned päevad hiljem saadeti noored belglased uuesti lahingusse Emajõe põhjakaldal Kärevere ja Kärkna vahel. Vaid vähesed neist pääsesid sellest lahingust eluga.

Hitlerlaste viimane katse Tartut oma käes hoida väljendus kindral J. Wagneri korralduses ehitada Tartu lõunaservale, umbes 5—8 km linnast, kindlustatud joon, mis toetuks kaarekujuliselt parema tiivaga Emajõe ja vasakuga Aardla järvele. Linna kõik meeskodanikud käsutati kindlustustöid tegema.

Ent Nõukogude vägede sõjatehnika ja võidutahe olid kaugelt võimsamad ja suuremad kui fašistide kaitseehitused. Eriti metsikuks muutusid vaenlase vasturünnakud 23. augustil Elva lähistel, kus hitlerlaste järjekordse vasturünnaku tagasilöömisel langes kangelasena 122. laskurkorpuse 189. laskurdiviisi komandör kindral P. Potapov.

Samal ajal kui 67. armee vasakul tiival edasi tunginud 118. laskurkorpus laiendas tugiala Kärkna ja Kärevere vahel (Kärkna silla suutsid Nõukogude väed hõivata enne, kui vastase sapöörid jõudsid selle õhku lasta), alustasid 116. laskurkorpuse eelväed Tartule pealetungi lõunast. Esimese Nõukogude väeüksusena tungiski 24. augustil kell 14.30 Tartusse 116. laskurkorpuse (komandör kindralmajor F. K. Fetissof) 86. laskurdiviis (komandör kindralmajor S. P. Demidov, komandöri asetäitja poliitalal alampolkovnik P. A. Savin, staabiülem polkovnik N. S. Tuturov). Selle laskurdiviisi võitlejad löid leitnantide I. Aleksejevi, K. Ponomarenko, M. Sergejevi ja E. Ljubimovi juhtimisel linna lõunaserva tänavalahingutes fašistid põgenema ja heiskasid Tartu kohale punase võidulipu.

Peatselt tungisid Tähtvere linnaossa 118. laskurkorpuse 146. diviisi üksused. 128. laskurdiviis ületas Emajõe raudteesilla kaudu ning asus Tartut põhja poolt haarama. Üheaegselt sellega vabastasid 122. laskurkorpuse väed Valguta, Rõngu, Pritsu ja Astuvere.

25. augustil saluteeris meie kodumaa pealinn Moskva 3. Balti rinde vapratele vägedele Tartu vabastamise eest kahekümne kogupauguga kaheksa kahekümne neljast suurtükist. NSV Liidu relvastatud jõudude kõrgem ülemjuhatus andis korralduse esitada linna vabastamisel silma paistnud väeosad Tartu nimetuse saamiseks.

Tartu nime kandmise au saanud väekoondistest tuleb kaheldamatult kõige kuulsusrikkamaks pidada 86. Tartu laskurdiviisi, kelle võitlejad esimestena linna tungisid. Selle väekoondise ajaloo lehekülgedel on talletatud palju kangelastegusid. Enne Eesti NSV pinnale jõudmist võttis diviis osa Oktoobrirevolutsiooni sünnilinna Leningradi kaitsmisest ning blokaadi läbimurdmisest. Diviis paistis eriti silma lahingutes Nevskaja Dubrovka all. Paljude selle väeüksuse võitlejate kodulinn on Leningrad. Praegugi elavad seal endine diviisi komandör erukindral S. Demidov, diviisi endine suurtükiväejuhataja Nõukogude Liidu kangelane erupolkovnik F. Budanov, sanitaarinstruktor E. Konstantinova, vanem D. Smolski ja mitmed teised.

27. augustiks oli kogu Lõuna-Tartumaa vabastatud. 14. kindlustatud rajooni väeosad asusid Emajõe lõunakaldal Kastre ja Veibri vahel. 116. laskurkorpuse väed olid jõudnud Ihaste—Rõõmu—Raadi joonele. 118. korpus võitles Vahi—Vasula—Maramaa—Laeva joonel, kuna 122. laskurkorpus hõivas Pikasilla.

Aina metsikumaks muutusid fašistlike vägede vasturünnakud. Vaenlase suurtükid ja lennukid pommitasid Tartut ja üle Emajõe viivaid sildu. 27. augusti ja 4. septembri vahel sooritas vaenlane arvukaid vasturünnakuid Nõukogude vägedele põhja pool Tartut. 28. augustil ründasid hitlerlased tervelt 18 korral. Eriti ägedad kokkupõrked vastasega olid Kärevere ümbruses. Järgmisel päeval tuli Nõukogude üksustel tagasi lüüa kuus rünnakut.

Vennasrahvaste poegade hulgas, kes kangelaslikult võitlesid ja langesid Tartu vabastamisel, oli ka tatarlane major U. Šunajev. Tema hauda hoiavad Raadi vennaskalmistul korras Tartu pioneerid. Tartlased on üldse teinud väga palju Suures Isamaasõjas langenud sõjameeste mälestuse jäädvustamiseks.

Pärast Tartu vabastamist kandus 3. Balti rinde vägede pealetungisuund lõunasse. Ägenesid lahingud Võrtsjärvest lõuna pool. Juba ajal, kui 67. armee parem tiib vabastas Tartu, jätkas selle armee vasak tiib pealetungi Valga suu-

nas. 21. ja 22. augusti lahingutega puhastasid 122 laskurkorpuse 43. diviisi eelväed fašistidest Otepää. 26. augustil jõudsid Nõukogude väed juba Pikasilla—Puka—Sootaga juonele.

26. augustil eraldati 3. Balti rinde vägede koosseisust nn. põhjapoolne lahingugrupp kindralleitnant Gretškini juhtimisel, kelle ülesanne oli asuda pealetungile Tõrva—Ape joonelt Rujiena ja Mazsalaca suunas. 27. augustiks vabastasidki need väed Tsirgulinna, Karula, Hargla, Sangaste ning Ape.

Ajavahemikul 18.—30. augustini üritas 321. laskurdiviis Valga vabastamist. Ägedad rünnakud ei andnud esialgu soovitud tulemusi. 6. septembril katkestasid 3. Balti rinde väed oma pealetungi Kagu-Eestis, sest asuti täitma NSV Liidu väejuhatuse uut, ulatuslikku, kogu Baltikumi vabastamise kava.

Tartu, Võru ja Petseri maakondades algas kohe pärast vabastamist nõukogude korra taastamine. Septembri algul jõudsid Leningradist Pihkva kaudu Võrru Eesti NSV valitusorganid, EKP Keskkomitee juhtivad töötajad ning ministeeriumide ja maakondade valitsemisorganite operatiivgrupid.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimene sõjajärgne istungjärk, mis tuli kokku Võru linnas, võttis vastu otsused vabastatud Eesti NSV-s nõukogude korra taastamise kohta. EKP Keskkomitee pleenum arutas vabariigi rahvamajanduse taastamise ning juhtimisega seotud küsimusi ning kinnitas ametikohtadele juhtivad parteitöötajad. Eesti NSV territooriumi vabastanud Nõukogude armee väeüksused aitasid igati kaasa normaalse elu taastamisele vabariigis.

TALLINNA JA EESTI NSV MANDRIOOSA TÄIELIK VABASTAMINE

1944. aasta augustikuu lõpul asus Nõukogude—Saksa rinne Narva—Peipsi järve—Võrtsjärve—Jelgava—Šiauliai—Kaunase joonel. Tuhandekilomeetrisel rindel Soome lahest kuni Neemeni jõeni püüdsid Nõukogude vägede edasitungi peatada hitlerlaste operatiivgrupp „Narva“, 18. ja 16. armee ning 3. tankiarmee. Viimane sooritas augustis-septembris Riias kagu pool korduvaid vasturünnakuid, et Nõukogude armee ei saaks fašistliku armee peajõududest ära lõigata Eestis ja Lätis asuvaid vägesid.

14. septembril Baltikumis alanud Nõukogude armee järjekordse pealetungi peasuund oli Riia. Kaks nädalat kestsid äärmiselt visad lahingud. Kuna Riia lähistel ei läi-

nud esialgu korda vastase vägesid ära lõigata, viis Nõukogude väejuhatas 28. septembril löögi peasuuna 1. Balti rinde lõiku. Meie väed asusid pealetungile Klaipeda ja Liepaja suunas. Seda kroonis edu. 10. oktoobril jõudsid Nõukogude väed Palanga linna lähedal Balti mere kaldale. Vastase armeegrupi „Nord“ taandumistee Saksamaale oli ära lõigatud. Nüüd pidi vastane Põhja-Baltikumist põgenevad väed koondama Kuramaale. Blokeerituna maismaal Leningradi rinde väeosade ja mere poolt Balti mere sõjalaevastiku jõududega, jäid nad sinna sõja lõpuni.

Kõnesoleva pealetungioperatsiooni kava kohaselt pidi Eesti territooriumil kujunema kõige tähtsamaks 3. Balti rinde vägede löök Valga—Riia suunas. 3. Balti rinne ulatus 1944. aasta augusti lõpul Peipsist Emajõe kaudu Tartuni, sealt edasi Võrtsjärveni, Väike-Emajõe mööda lõunasse Valga lähiseni ning sealt edasi Gulbene linnani Läti NSV-s. Et võimaldada 3. Balti rindel keskendada kõik oma jõud Riia suunas, anti septembri algul Peipsi—Võrtsjärve vaheline rindelõik üle Leningradi rindele. Vägede rühmitust selles rindelõigus asus juhtima 2. löögiarmee vägede juhataja armeekomandör Ivan Fedjuninski. Siia suunati Narva alt üle Lämmijärve ning osalt Pihkva kaudu ka 8. Eesti Laskurkorpus.

Rööbiti Nõukogude armee võimsate pealetungidega Riia ja Königsbergi (praegune Kaliningrad) suunas otsustas Nõukogude väejuhatas 1944. aasta septembris Leningradi rinde jõududega vabastada Eesti NSV. Pealetungioperatsiooni plaan kordas suvise Narva vabastamislahingu skeemi nüüd juba suuremas mastaabis. Ka nüüd seati eesmärk: Narva ning Tartu alt algavate ja Tapa—Rakvere rajoonis ristuvate kahe löögiga purustada vaenlase operatiivgrupi „Narva“ peajõud ning jätkata edasitungi Tallinna suunas. Leningradi rinde ja 3. Balti rinde vahejooksuks oli määratud Viljandi—Pärnu vaheline joon. Eesmärgiga hajutada vaenlase väejuhatuse tähelepanu ja ta jõude killustada, alustasid Nõukogude väed pealetungi Eestis erinevatel aegadel: Riia pealetungioperatsiooni alustasid 3. Balti rinde väed 14. septembril, Leningradi rinde 2. löögiarmee vägede pealetung Tartu alt algas 17. septembril ning päev hiljem alustasid Narvast lääne pool asuvad 8. armee väed taanduvate hitlerlike väeüksuste jälitamist.

Leningradi rinde juhataja, Nõukogude Liidu marssal

L. Govorovi alluvuses oli Eestis kuus laskurkorpust: 8. armee (armee juhataja kindral F. Starikov) koosseisus Narvast lääne pool 117. ja 109. laskurkorpust ning 2. löögiarmee koosseisus (armee juhataja kindral I. Fedjuninski)-Suur-Emajõe joonel 8. Eesti Laskurkorpust, 30. kaardiväe laskurkorpust, 108. ja 116. laskurkorpust, kelle eesotsas olid kogenud kindralid V. Trubatšev, I. Alfjorov, L. Pärn, N. Simonjak, V. Polenov ja F. Fetissov.

Kolme Balti rinde pealetungi neljandal päeval, 17. septembril kell 8.20 algas 2. löögiarmee pealetung Suur-Emajõe joonelt põhja suunas. Ida pool Tartu linna alustasid rünnakut 8. Eesti Laskurkorpust ja 30. kaardiväe laskurkorpust ning Tartu platsdarmilt 108. laskurkorpust. 116. laskurkorpusel tuli oodata, kuni vaenlase väed purustatakse ning taanduma sunnitakse, et siis meie edasiliikuvate vägede vasaku tiiva tagant asuda pealetungile Põltsamaa suunas.

Nõukogude vägede löök Tartu all oli võimas. 17. septembril liiguti edasi 5 kuni 17 kilomeetrit ning hilisõhtuks jõuti Nina—Puhtaleva—Pupastvere joonele. 2. löögiarmee parem tiib liikus ka järgmisel päeval jõudsasti edasi ja asus õhtuks Ranna—Pala—Saare—Kudina—Karksi—Laeva joonel. Oli ilmne, et vastane püüab Nõukogude vägede edasiliikumist takistada vaid niipalju, et oma peajõud Eestist evakueerida. Ohuvaatlused näitasid 18. septembril, et vastase suured väekolonnid viidi kiiresti rindelt ära. Kell 8 hommikul märgati umbes kolmesaja mehe ja kraamiga koormatud auto liikumist Alatskivilt Kallaste suunas. Maarja-Magdaleenast (praegune Järve) liikus põhja suunas samuti 300 auto ümber; Puhtalevalt edelasse aga tervenisti 800 autot. Elavat liiklust oli õhust näha ka Jõhvist Mustveesse, Mustveest Torma, Jõhvist Kohtlasse ja mujal. Jõhvi jaamas laadis vastane kogu päev oma vägesid raudteevagunitesse.

2. löögiarmee käsutuses oli mitu tankiväeosa: 194 tanki ja 86 iseliikuvat suurtükki. Soomusüksustest, mis etendasid otsustavat osa Eesti NSV vabastamisel, oli suurim 18. septembril Tartust põhja pool, Kilgi külas 2. löögiarmee juhataja kindral I. Fedjuninski loodud motoriseeritud eelsalk 152. tankibrigaadi komandöri polkovnik Kovalovski juhtimisel. Peale nimetatud brigaadi kuulusid sellesse veel 26. kaardiväe tanki- ja 1294. iseliikuvate suurtükkide polk ning pataljon laskureid, tankitõrjekahurite

polk, sapööre ja õhutõrjekahureid. Alustanud Saare juurest liikumist koos 45. kaardiväe laskurdiviisiga, jõudis polkovnik Kovalevski löögiüksus Narva maanteed mööda Maarja-Magdaleenasse ja sealt edasi Simuna teed mööda Reastverre. Reastvere silla üle Pedja jõe oli vastane purustanud. Eelsalgal tuli uut edasipääsuteed otsida. Et peaesmärgiks oli jõuda vaenlase Narva väegrupeeringu selja taha, siis pöördus polkovnik Kovalevski üksus Narva maanteele tagasi ning alustas liikumist Torma—Avinurme kaudu Rakvere suunas. Avinurme teeristi läbis eelsalk keskööl vastu 20. septembrit ja jõudis järgmise päeva hommikul Rakverre.

Muidugi ei olnud Nõukogude vägede pealetung Eestis ilma lahinguteta. Tõsi küll, juba 18. septembril said hitlerliku operatiivgrupi „Narva“ väed käsu Eestist lahkuda. Selleks et fašistlikud väeosad saaksid jalga lasta, tuli fašistide väejuhatusel katteväeosasid lahinguisse paisata. Tartu rindelõigus kasutas vaenlane katteväeosadena 207. julgestusdiviisi, kelle kaitseriba ühtis Eesti Laskurkorpuse pealetungiribaga, ja 87. jalaväediviisi, kes pidi kaarjalt ümber Võrtsjärve taanduma. Soome lahe ja Peipsi järve vahel tegutses 20. SS-diviisi ja kohalike piirikaitserügementide baasil moodustatud 300. diviis. Sellele lisandus arvukalt väiksemaid üksusi — paar üksikut piirikaitserügementi ning mitmed politseipataljonid.

Fašistlik väejuhatus pidas eriti silmas kaht asjaolu. Esiteks tahtis ta Eestist iga hinna eest välja viia saksa väekoondised ja katta nende äraviimist kohalike väeüksustega. Teiseks pidi ta hoidma võimalikult vabana lõuna suunas viivad teed, kustkaudu väed saaksid taanduda. Nõukogude väeüksuste pealetungi takistamiseks Tartu lõigust lääne suunas hoidis vastane erilise valvsusega oma käes Pedja jõe joont ja purustas kõik üle selle jõe viivad sillad. Sellega vastasel muidugi õnnestuski meie soomus- ja motoriseeritud vägede edasilikumist ajutiselt pidurdada. Ägedamad kohaliku tähtsusega lahingud Tartu rindelõigus olid just peamiselt jõgede joontel, eeskätt Emajõel, aga ka Alatskivil, Kääpa jõe joonel, Mustvees ja mujal.

Fašistliku armeegrupi „Nord“ Eestist ja Põhja-Lätist Daugava jõe jõe tagasitõmbamise kava sai hitlerlastel küpseks juba 1944. aasta suvel, ent Hitler ise keeldus seda kindralite ettepanekut kinnitamast. Aga kui Nõukogude väed jõudsid juba Riia alla ja Ida-Preisimaa lähisteles, oli

armeegrupi „Nord“ saatus otsustatud. Otsustajaks ei olnud siis enam Hitler, vaid Nõukogude väejuhatuse, kelle direktiivide kohaselt seda väegruppeeringut hakati kiillöökidega tükeldama.

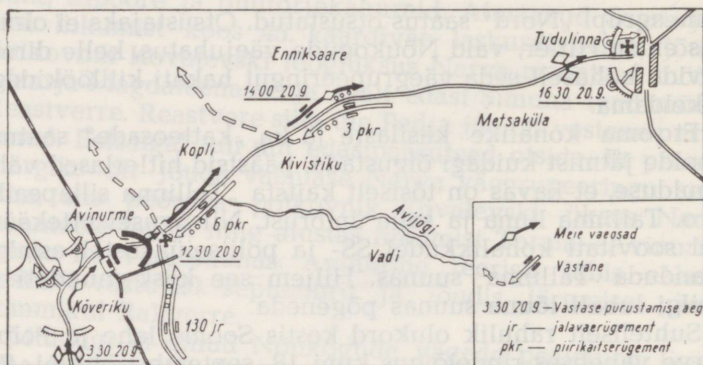
Et oma kohalike käsilaste ja ka „katteosade“ saatuse hoolde jätmist kuidagi õigustada, päätsid hitlerlased valla kuulduse, et kavas on tõsiselt kaitsta „Tallinna sillapead“, s. o. Tallinna linna ja selle ümbrust. Niisugusel ettekäändel soovitati kohalikkudel SS- ja politseiüksustel esialgu taanduda Tallinna suunas. Hiljem see käsk muudeti ja neilgi lubati lõuna suunas põgeneda.

Suhteliselt rahulik olukord kestis Soome lahe ja Peipsi järve vahelises rindelõigus kuni 18. septembri õhtuni. Sel päeval reetis elavnenud tulevahetus eesliinilt, et vastase väejuhatuse evakueeris ka siit vägesid. Ööl vastu 19. septembrit algas hitlerlike kattevägede varjatud taganemine ka Narva suunast. Seda märganud Nõukogude väed hakkasid viivitamatult läände liikuma.

Sündmuste sõlmpunktiks kujunes 19. ja 20. septembril Avinurme alev. Seal ristusid Narva rindelt taanduvate fašistlike väeosade ning lõunast pealetungivate Nõukogude väeosade teed. Hitlerlike väeosade voorid ja suurtükiväeosad liikusid läbi Avinurme läände 19. septembri lõunani. 19. septembri õhtul jõudis Avinurme teeristile 249. Eesti diviisi 921. laskurpolgu 1. pataljon. Selle allüksuse lahingutegevus piirdus siin vaid ajutise külgakaitse organiseerimisega Tudulinna suunas. 19. septembri õhtul möödus Avinurmest 2. löögiarmee eelsalk polkovnik Kovalovski juhtimisel.

20. septembri varahommikuks oli juba Avinurmes Eesti Laskurkorpuse motoriseeritud eelsalk, kes pidi jõudma Avinurme teeristile ning tõkestama fašistlike vägede taandumist Tudulinna suunast. Eelsalga moodustas 27. laskurpolgu 2. pataljon koos tanki- ja iseliikuvate suurtükkide allüksustega ja ta hõivas Avinurme teeristi just siis, kui Tudulinna ja Rannapungerja poolt liikusid teeristile hitlerlaste taanduvate väeüksuste kolonnid.

Kõigepealt pörkasid kokku luurepatrullid, siis avangard ning keskhommiku paiku ka peajõud. Kokkupörke alguses tuli eelsalgal pidada lahingut vaid Tudulinna suunast taanduva vaenlase piirikaitserügementidega. Hiljem lisandusid vaenlase jõududele veel väeosad, mis taandusid Rannapungerjast. Äge lahing kestis keskpäevani. Vastase

Avinurme lahing 20. septembril 1944. aastal.

väeosad purustati ning osa neist taandus Oonurme, Viru-Roela suunas. 27. laskurpolgu lahingu ajal Tudulinna pärast läbis Avinurmet eelmisel päeval Mustvee hõivanud 7. Eesti laskurdiviisi 354. laskurpolk, kes jätkas liikumist Tamsalu suunas.

20.—21. september 1944 olid Eesti NSV vabastamislahingute murrangulised päevad. Sellest alates ei osutanud vastase väed Eesti mandril Nõukogude armeele organiseeritud vastupanu.

Leningradi rinde paremal tiival pealetunginud 8. armee peajõud asusid 20. septembri õhtuks Aseri—Sonda—Kohtla—Tarumaa—Nissipõllu—Iisaku—Rannapungerja joonel. Tartu suunast pealetungiva 2. löögiarmee väed asusid aga samal ajal Mustvee—Lohusuu—Simuna—Rakke—Jõgeva ja Pedja jõe joonel. Vastase väejuhatas püüdis lagunevaid väekoondisi seada kaitsekorda järgmiselt: 20. SS-diviis Piibeli ja Edru—Salla joonel ning 87. jalaväediviis Aidu—Puurmanni joonel. 207. julgestusdiviis aga oli selleks ajaks juba lakanud eksisteerimast, sest Nõukogude väed purustasid ta Põhja-Tartumaal.

20. septembrist alates olenes Eesti NSV vabastamisel kõik vaid Nõukogude vägede liikumiskiirusest. Otsustavat osa etendasid nüüd tankid, iseliikuvad suurtükid ja autod. Tähtsaim osa jäi ka nüüd polkovnik Kovalevski tankigrupile, kes 21. septembril liitus Rakveres Narva poolt eelmise päeva pärastlõunal sinna jõudnud 8. armee eelvägedega

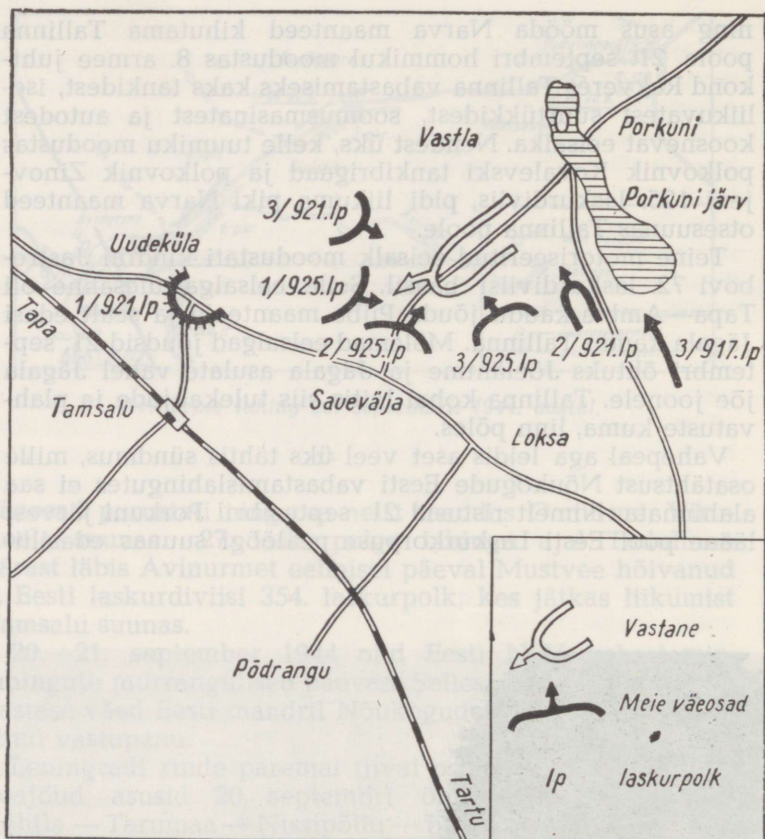
ning asus mööda Narva maanteed kihutama Tallinna poole. 21. septembri hommikul moodustas 8. armee juhtkond Rakveres Tallinna vabastamiseks kaks tankidest, iseliikuvatest suurtükkidest, soomusmasinatest ja autodest koosnevat eelsalka. Nendest üks, kelle tuumiku moodustas polkovnik Kovalevski tankibrigaad ja polkovnik Zinovjevi 125. laskurdiviis, pidi liikuma piki Narva maanteed otsesuunas Tallinna poole.

Teine motoriseeritud eelsalk moodustati kindral Jastrebovi 72. laskurdiviisi baasil. Selle eelsalga ülesanne oli Tapa—Ambla kaudu jõuda Piibe maanteele ja sealt edasi Jägala kaudu Tallinna. Mõlemad eelsalgad jõudsid 21. septembri õhtuks Jõelähtme ja Jägala asulate vahel Jägala jõe joonele. Tallinna kohal loitis siis tulekahjude ja plahvatuste kuma, linn põles.

Vahepeal aga leidis aset veel üks tähtis sündmus, mille osatähtsust Nõukogude Eesti vabastamislahingutes ei saa alahinnata. Nimelt ristusid 21. septembril Porkuni järvest lääne pool Eesti Laskurkorpuse pealöögi suunas edasilii-

Nõukogude tankid teel Tallinna poole.

Porkuni lahing 21. septembril 1944. aastal.

kuva 249. laskurdiviisi ja Alutaguselt lääne suunas põgeneva 20. SS-diviisi teed. 249. Eesti laskurdiviisi väeosad piirasid siin sisse segadusse sattunud hitlerliku väeosa. Järgnenud lahingus ei suutnud fašistid nõukogude sõjameestele avaldada nimetamisväärset vastupanu. Kaotanud ligi nelisada meest surnutena, lagunes nende väeosa lõplikult. Umbes 800 sõdurit andsid end vangi. See oli 20. SS-diviisi ja temaga koos põgenenud piirikaitserügemendi lahingutee kuulsusetu lõpp.

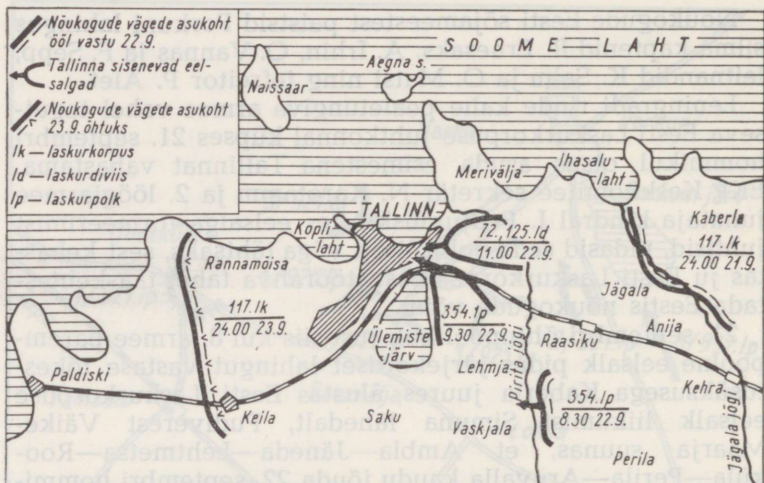
Nõukogude Eesti sõjameestest paitsid Porkuni lahingus silma kaptenid R. Ernesaks, A. Irhin, O. Vannas ja F. Sepp, leitnandid K. Salm ja O. Matsi ning jefreitor P. Alet.

Leningradi rinde kahe pealetungiva armee vahel tegutseva Eesti Laskurkorpuse juhtkonnal küpses 21. septembri hommikul otsus asuda esimestena Tallinnat vabastama. EKP Keskkomitee sekretär N. Karotamm ja 2. löögiarmee juhataja kindral I. Fedjuninski, kes eelsalga formeerimist juhtisid, pidasid seda poliitiliselt väga tähtsaks, sest kehas tas ju Eesti Laskurkorpus eesti töörahva tahet taaskehtestada Eestis nõukogude võim.

21. septembri õhtupoolikul, just siis kui 8. armee parempoolne eelsalk pidas järjekordset lahingut vastase tõkestusüksusega Kaberla juures, alustas Eesti Laskurkorpuse eelsalk liikumist Simuna lähedalt, Pudiverest Väike-Maarja suunas, et Ambla—Jäneda—Lehtmetsa—Rooküla—Perila—Aruvalla kaudu jõuda 22. septembri hommikul Tallinna. Narva maanteed mööda liikuvate eelsalkadega võrreldes oli 7. Eesti laskurdiviisi 354. laskurpolgu baasil loodud eelsalk suhteliselt väike üksus: peale paarikümne veoauto jalaväega kuulus salka veel 8 tanki ning 16 iseliikuvat suurtükki.

Eelsalka juhtis 354. laskurpolgu komandör polkovnik V. Võrk. Kesköö paiku jõudis eelsalk Vetla juures Jägala jõeni. Üle jõe viiv sild oli purustatud. Sild tehti kiiresti korda ja Tallinna poole kihutamine jätkus. Soo-otsa, Alavere, Kiviloo, Perila, Aruküla ja Pajupea elanike suureks imestuseks, kes 22. septembri varahommikul tunnil oma koduseid toimetusi tehes esimestena Nõukogude sõjaväevormis mehi autodel ja tankidel Tallinna suunas kihutamas nägid, rääkisid need „punased sõdurid“ sulaselget eesti keelt! Kuid Eesti Laskurkorpuse sõjameestel polnud aega uudishimutsejatega vestelda — Tallinna kohal paistis ju ere tulekuma ja kostsid kauged plahvatused: Eestist põgenema valmistuvad okupandid kiirustasid arveteõiendamisega.

Kell 8.30 oli Eesti Laskurkorpuse eelsalk juba Vaskjalas. Ka üle Pirita jõe viiv sild oli purustatud. Tuli kiiresti koolmekohta otsida. Ent jõgi ei olnud eelsalga edasiliikumisel ainus takistus: grupp vaenlase sõdureid noorukese leitnandi juhtimisel asus eelsalka tulistama. Tulistamisele tähelepanu pööramata jätkas eelsalga ülem polkovnik V. Võrk korralduste andmist. Järsku aga hüppas ühe kivi

Enne Tallinna vabastamist 1944. aastal.

tagant välja hitlerlane ja suunas oma püstolkuulipilduja valangu tema pihta. Sel momendil oli Võrgu kõrval leitnant Ježov, kes hüppas hitlerlase ja Võrgu vahele. Ta varjas viimast oma kehaga ning võttis vastu püstolkuulipilduja valangu. Fašist ise, kes oli pea kaotanud ja meeletult edasi tulistas, jäi ühe meie tanki roomikute alla...

Kell 9.30 jõudis Eesti Laskurkorpuse eelsalk Ülemiste järve juures Tallinna linna servale. Kapten F. Ivanov sai polkovnik V. Võrgult korralduse liikuda ees Toompea suunas. Esimene peatus oli V. Võrgu eelsalgal Keskväljakul, kus eesti sõjameeste ümber hakkas kogunema kohalikke elanikke. Nad avaldasid oma rõõmu hitlerlikust okupatsioonist vabanemise üle.

Heisata punane lipp vabaduse sümbolina Pika Hermanni torni — missugune sõjamees sellest poleks unistanud! Leitnant J. Lumiste oli teistest agaram. Ta ruttas kiiresti Pika Hermanni torni laele ja heiskas võidulipu. See sündis kella 10.30 paiku. Balti jaama ümbruses käis siis veel äge tulevahetus...

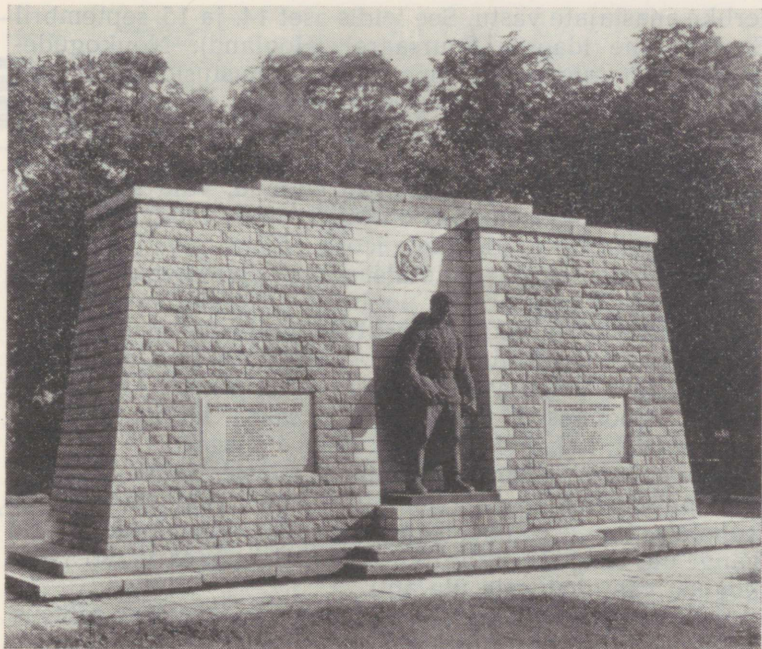
Umbes ajal, kui Eesti Laskurkorpuse eelsalk Jüri kiriku juurest Ülemiste poole liikus, asus piki Narva maanteed

Jõelähtme juurest Tallinna suunas teele 117. laskurkorpuse motoriseeritud eelsalk. Kella 11.50 paiku jõudis ta Russalka mälestussamba juurde ning pool tundi hiljem oldi Keskväljakul. Võidu väljakult nähti juba Pika Hermannini tornis lehvivat punast lipukangast. 117. laskurkorpuse eelsalk jätkas kiiret liikumist Nõmme poole. See väeosa likvideeriski viimased üksikud hitlerlaste grupid, kes siin-seal püüdsid meelega hõlpsalt, kuid asjatult vastupanu avaldada. Kell 14.00 oli kogu Tallinn puhas fašistlike vägede riisimest.

Polkovnik V. Võrk jäigi Toompeale esimeseks Tallinna komandandiks ja oli 3 päeva kõrgema võimu esindaja

Nii nägi välja Harju tänav Tallinnas, kui Nõukogude armee võitlejad jõudsid meie vabariigi pealinna.

Monument Tallinnas Tõnismäe haljasalal linna vabastamisel langenud kangelastele.

Saaremaa muutus siis päevapealt vaenlase Kuramaa väe-grupeeringu vahetuks tagalaks. Vastase väejuhatas asus seda rutuga kindlustama.

25. oktoobril 1944 autasustas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium riiklike autasudega 17. septembril Emajõe joo-nelt pealetungi alustanud väeosi. Kahekümnest väeosast, kelle lahingulippude külge kinnitati ordenilindid, said Punalipu ordeni 30. kaardiväe Leningradi Laskurkorpus, Eesti Laskurkorpuse 85. Narva suurtükiväepolk, 152. üksik Leningradi tankibrigaad ja Balti sõjalaevastiku Peipsi jõe-kaatriite brigaad.

Eesti NSV vabastamislahingutest rääkides ei saa maini-mata jätta lahinguepisoodi 1944. aastal, mis kujunes Nõu-kogude ja Soome sõjameeste ühiseks võitlusürituseks hit-

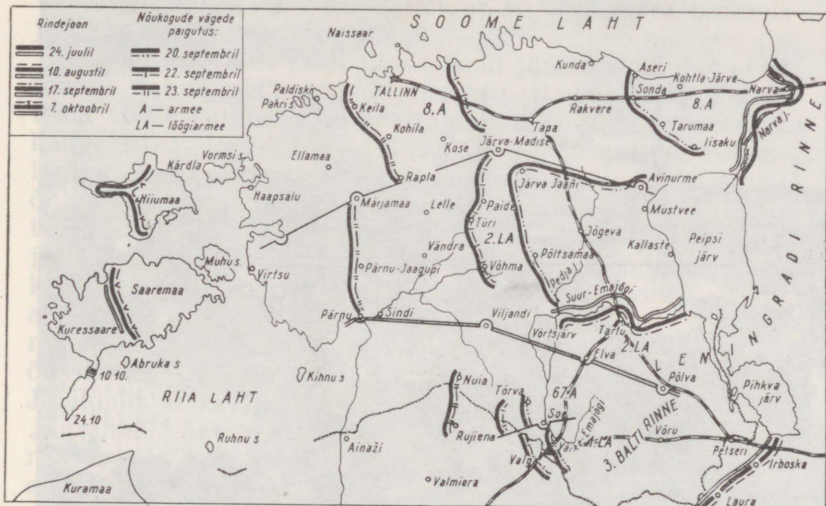
lerlike anastajate vastu. See leidis aset 14. ja 15. septembril Soome lahe idaosas Suursaarel (Hogland). Nõukogude-Soome vaerahukokkuleppe alusel kohustusid soomlased kas interneerima või relva jõul sundima Soome territooriumilt lahkuma kõik hitlerlikud väed. Suursaarel paiknes üks saksa raadiolokatsiooni-möödurühm, kelle lahkumiseks hitlerlik väejuhatuse luba ei andnud, vaid saatis Tallinnast sinna 14. septembri õhtul 35 laeval tugeva dessantüksuse. Fašistliku dessantväeosa ülem nõudis Soome komandandilt saare temale üleandmist. Ent soome sõjaväelased, keda saarel oli üle poolteise tuhande, ei alistunud hitlerlastele. Kui saksa dessantüksus alustas maandumist, avas soome garnison tule. Saksa laevad avasid omakorda suurtükitle soomlaste positsioonide pihta. Algas äge lahing. Soomlased uputasid neli saksa miinipaati, ühe ründeakaatri, kaks dessantpaati ning 4 pargast.

15. septembri varahommikul ründasid saksa dessantüksust 36 nõukogude lennukit. Nende tuld toetasid ka kohale rutanud soome torpeedopaadid. Soomlased võtsid vangi üle tuhande hitlerliku sõjaväelase, kes varsti Nõukogude väejuhatusele üle anti.

Sellel Teise maailmasõja lahingul on ajalooline tähtsus. Võitluses hitlerlike anastajate vastu sündis Nõukogude—Soome relvavendlus. Soome sõjameeste vastulöök hitlerlastele Suursaarel langes ajaliselt kokku Nõukogude—Soome rahuläbirääkimiste algusega Moskvas ning kinnitas, et Soome rahvas on jäädavalt lõpetanud vahekorrad Saksa imperialistidega.

Väike-Emajõe paremal kaldal lähtepositsioonidel asuvad 67. armee väed hakkasid vaenlast Riia suunas ründama juba 14. septembri hommikul. Pealetungi algul forsseerisid nad jõe Pilu juures. Ent vastase vastupanu oli väga tugev, sest ta tahtis iga hinna eest säilitada oma valduses maa-ala piki Riia lahe kallast. Selle koridori kaudu oli võimalus Eestist taanduvaid vägesid lõunasse ära viia. Päeva lõpuks asusid 67. armee väed alles Alaküla—Koordi—Aakre joonel. Oli ilmne, et ilma soomusvägede toetuseta vaenlase positsioone läbi murda ei õnnestu. Seepärast alustati Väike-Emajõel Rebase, Soontaga, Käre ja Vadsa juures pontoonsildade ehitamist. Hitlerlikud väeüksused ründasid samal ajal korduvalt Nõukogude vägede sillapeasid, eriti Pello, Tani, Piilikse ja Saepalo rajoonis.

17. septembril täpsustati 67. armee lahinguülesannet:

Eesti NSV vabastamine 1944. aastal.

pealetungi teljeks pidi olema Tõrva—Rujiena suund ning lähemaks ülesandeks jõuda Ala—Omuli joonel Tõrva lähistele. Nõukogude vägede rünnakuid kroonis sel päeval edu: vaatamata vastase visale vastupanule liikusid nad edasi kuni 5 km, ületasid Rulli, Keskküla ja Matsi juures Õhne jõe ning jõudsid Tõrva lähedale. Järgmisel päeval jätkasid Nõukogude väed Õhne jõe ületamist Tõrva linnast põhja ja lõuna pool.

19. septembril vabastasid Nõukogude väed Tõrva. 67. armee väekoondised jõudsid selle päeva jooksul: 122. laskurkorpus — Leebiku—Helme, 112. laskurkorpus — Linna—Pillemäe ja 111. laskurkorpus — Pupsi—Koorküla—Valgjärve joonele. Järgnevatel päevadel nõrgenes vastase vastupanu 67. armee paremal tiival. Riiasuunas aga pandi vastu endise ägedusega. Vägede Eestist taandumise hõlbustamiseks püüdis vaenlane enda käes hoida teid.

22. septembril jõudsid Nõukogude väed Eesti NSV territooriumil Ala—Taagepera—Tõndre järve joonele ja Läti NSV-s Zulši—Lozas—Purinš—Vartnieki—Branti joo-

Iidsed, hoolikalt restaureeritud kindlusemüürid, ajaloolised ehitused ja taastatud hooned on Tallinna keskaegsele vanalinnale tänapäevaseks iseloomulikemaid jooni.

nele. 23. septembril rauges vastase vastupanu ka seal pea-aegu täielikult. 67. armee väed alustasid vaenlase kiiret jälitamist. Sel päeval vabastasid nad Nuia ja Rujiena ning liikusid vasaku tiivaga edasi Läti NSV-sse. Selle armee parem tiib aga oli sunnitud Nuia juures peatuma veel kuni 24. septembrini: tal tuli tervelt kuuel korral vastase vasturünnakud tagasi lüüa. 26. septembriks jõudsid 67. armee väed Läti NSV loodeosas Limbaži juures Riia lahe kaldale. Seega oli ära lõigatud vaenlase Eestist põgenevate viimaste väeosade taganemistee.

Septembripealetungi kestel oli Lõuna-Eestis 67. armee vasakpoolne naaber 1. löögiarmee, kelle lähtepositsioonid asusid Soe—Sooru—Mürgi—Koikküla joonel. 21. septembril murdi ka seal hitlerlaste kaitse läbi ning 22. septembril

vabastati Valga linn. Edasi kulges 1. löögiarmee tegevus juba Läti NSV territooriumil.

Kommunistliku Partei üleskutseid järgides püüdis eesti töötav rahvas Nõukogude armeed jõudumööda aidata tema võitluses hitlerlike anastajatega. Kõikide patriootide kangelastegudest ei ole käesoleva kirjutuse raames võimalik jutustada. Üksnes Tallinnas päästsid töölised fašistlike õhkimiskomandode käest mitmed suured tööstusettevõtted. „Ilmarise“ purustamise hoidsid ära K. Klaus, J. Kesa ja J. Ojastu. „Volta“ töölised moodustasid oma ettevõtte kaitseks künneliikmelise relvastatud meeskonna, kelle agaramad liikmed olid A. Donald, A. Miilbach ja J. Luunen. Side Peavalitsuse maja Kreutzwaldi tänavas päästsid õhkulaskmisest J. Aluoja, A. Johanson, A. Liivamägi ning J. Siidalu. Töölised päästsid purustamisest kompevekitehase „Karamell“ tootmishooned, „Punase Krulli“ tehase, vabrik „Ika“, „Põhja Poolitööstuse“, linna veevärgi ja elektrijaama.

LÄÄNE-EESTI SAARESTIKU VABASTAMINE

Kuramaa „katel“ ja Lääne-Eesti saartele pagenud hitlerlikud väeüksused moodustasid 1944. aasta oktoobrikuu alguseks Nõukogude—Saksa rinde kõige põhjapoolsema tiiva. Soome oli sõjast välja langenud. Rootsi kapitalistid pidid olude sunnil kitsendama hitlerliku armee varustamist strateegiliste toorainetega. Balti merel avarus Nõukogude sõjalaevastiku tegevuspiirkond.

13. oktoobril vabastasid Nõukogude väed Läti NSV pealinna Riia. Rannik Tallinna ja Riia vahel oli seega vaenlase vägedest täielikult puhas. Vabanenud Nõukogude väed suunati Balti mere saartele ja Kuramaale, kuhu hitlerlased olid viimast jõudu kokku võttes klammerdunud.

Eesti mandriosalt olid Saaremaale põgenenud hitlerlaste 20., 23., 218. ja 300. diviisi osad ning mõnede teiste üksuste riismed, umbes 14 000 meest. Nagu juba märkisime, asus vastane otsekohe saarte rannikut kindlustama.

Saartele pääsemiseks vajab jalavägi ujuvvahendeid. Ujuvautosid ja ujuvtanke tol ajal Leningradi rinde vägede käsutuses ei olnud. Tuli oodata Balti mere sõjalaevastiku abi.

Esimesed kerged laevad (kaatrid) saabusid Rohuküla ja Virtsu sadamatesse 28.—29. septembril. Neid kasutatigi dessantlaevadena, kuigi nad seks otstarbeks ei olnud just kuigi kohased. Jalaväelased olid vahepeal parandanud fašistide purustatud sadamakaid, vedanud kohale vajalikud toidu- ja laskemoonavarud ning õppinud meredessandi saladusi.

8. armee väed asusid Rohuküla ja Virtsu sadamate lähedusse. 109. laskurkorpuse lähim ülesanne oli Hiiumaa vabastamine ning Eesti Laskurkorpuse esialgne ülesanne — Muhu saare vabastamine. Väeosad saatsidki saartele oma luurajad, kes väejuhatusele vajalikke andmeid hankisid. Balti mere sõjalaevastiku juhatus moodustas jalaväe dessandi toetamiseks kaks laevade salka. Rohuküla salka juhtis I. Guskov, Virtsu oma G. Oleinik.

Juba 27. septembril vabastas grupp merejalaväelasi 3. järgu kapteni E. Ossetski juhtimisel Vormsi saare. Lääne-Eesti saarestiku vabastamine oli seega alanud.

29. septembril ületas 249. Eesti laskurdiviisi 925. polgu 1. pataljon Suure väina. Kuivastu sadamasse maabumist takistas hitlerlaste tihe tuli. Õnneks oli vesi madal (vee sügavus ulatus 1—1,5 meetrini) ja põhi kivine. Võitlejad hüppasid kaatritelt vette ning sumasid vastase tule all kalda poole. Varsti vallutasidki 925. polgu 1. pataljoni sõjamehed Kuivastu sadama. Seejärel oli maabumine juba lihtsam ja kergem. Puhastanud 30. septembri jooksul vaenlase väeriismetest Muhu saare, jõudsid 249. Eesti laskurdiviisi üksused Orissaare tammini. Ees oli Saaremaa — vastase kõige paremini ja kõige hoolikamalt kaitseks ettevalmistatud saar.

Veidi keerukam oli 109. laskurkorpusel Hiiumaa hõivamine. Septembri viimastel päevadel möllas merel tugev torm, mis takistas sõjaväe laadimist laevadele ning laevade sadamast lahkumist. Tuli oodata tormi lõppu. 2. oktoobril võtsid 109. ja 131. laskurdiviisi väeosadega

laevad kursi Rohukülast Heltermaale. Sama päeva õhtuks oli Käina juba vabastatud, sest Hiiumaal paiknenud hitlerlaste garnison ei olnud kuigi tugev. Sinna olid jäänud vaid rannakaitse suurtükiväedivisjonide tagala-allüksused, kelle ülesanne oli olnud takistada Nõukogude väeosade edasiliikumist seni, kuni hitlerlaste väeüksused Saaremaale evakueerida jõuavad.

3. oktoobril jooksid ka vaenlase viimased organiseeritud grupid laiali ning nad võeti hiljem vangi. Sama päeva õhtuks koondusid Hiiumaale 109. laskurkorpuse 131. laskurdiviisi allüksused. Eesti Laskurkorpus koondati Muhu saarele. Seega olid loodud Saaremaa vabastamiseks vajalikud tingimused. Suure väina forsseerimisel ja Nõukogude vägede Muhu saarele jõudmisel paistsid osavuse ja julgusega silma Eesti Laskurkorpuse võitlejad kommunistlikud noored jalaväelane leitnant A. Repson ja kuulipildur nooremseersant N. Matjašin, kellele anti Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Samal ajal kui Leningradi rinde ja Balti mere sõjaläevastiku väed valmistusid Saaremaad vabastama, kestis hitlerlike vägede evakuatsioon Soomest ja Riiast. Vastane kartis, et Saaremaa kiire hõivamine Nõukogude vägede poolt annab viimastele soodsad võimalused hitlerlike vägede evakueerimise takistamiseks. Kuramaa grupeeringu tagala kaitse ja vägede äraviimise julgestamine oligi põhjus, miks hitlerlik väejuhatas otsustas Saaremaad visalt kaitsta. Sel eesmärgil tõi fašistlik väejuhatas ka osa Riiast evakueeritavaist vägedest Saaremaale.

5. oktoobril alustas Eesti Laskurkorpus Muhu saarelt paatidel ja parvedel dessanti Saaremaale. Osa vägesid veeti ujuvautodel üle Väikese väina. Hommikul kella 7.00 paiku vallutas 249. Eesti laskurdiviisi 921. laskurpolk Maasi mõisa. 7. Eesti laskurdiviisi 300. laskurpolk aga lõi platsdarmi Ula-Talila ja Keskvere ümbruses. Pärast Orissaare tammi parandamist ületasid teise ešeloniga väeosad väina tammi kaudu.

Üheaegselt Eesti Laskurkorpuse dessandiga Muhu saarelt maabus Paramaja panga juures Saaremaale ka 109. laskurkorpuse 131. laskurdiviis. See diviis toodi laevadel Hiiumaalt ja Rohuküla sadamast. Saaremaale maabumisel lülitati 131. laskurdiviis Eesti Laskurkorpuse koosseisu. Päeva lõpuks jõudsid Nõukogude väed Saaremaal Rannaküla—Pahila—Kareda raba—Koigi—Neemi joonele. Vas-

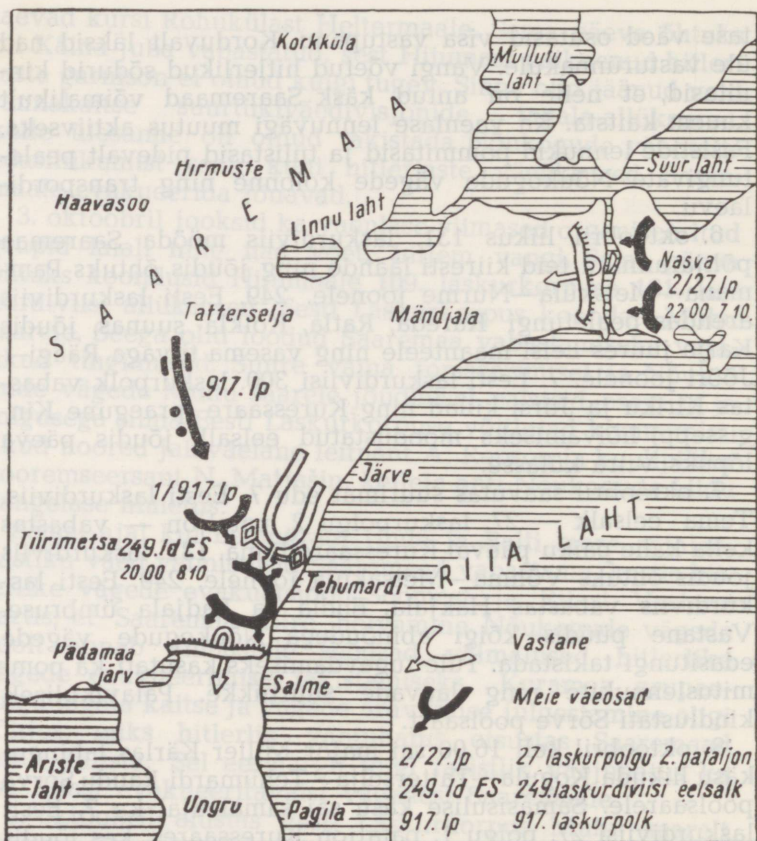
tase väed osutasid visa vastupanu. Korduvalt läksid nad üle vasturünnakule. Vangi võetud hitlerlikud sõdurid kinnitasid, et neile on antud käsk Saaremaad võimalikult kauem kaitsta. Ka vaenlase lennuvägi muutus aktiivseks. Fašistide lennukid pommitasid ja tulistasid pidevalt pealetungivate Nõukogude vägede kolonne ning transpordilaevu.

6. oktoobril liikus 131. laskurdiviis mööda Saaremaa põhjaranniku teid kiiresti läände ning jõudis õhtuks Pamanama—Metsküla—Nurme joonele. 249. Eesti laskurdiviis arendas pealetungi Kareda, Ratla, Koikla suunas, jõudis Karja juures Leisi maanteele ning vasema tiivaga Räägi—Jööri joonele. 7. Eesti laskurdiviisi 300. laskurpolk vabastas Kiriku ja Jürsi külad ning Kuressaare (praegune Kingissepp) hõivamiseks moodustatud eelsalk jõudis päeva lõpuks Viira külasse.

7. oktoobril saavutas suurimat edu 7. Eesti laskurdiviis. Tema eelsalk — 27. laskurpolgu 2. pataljon — vabastas kella kahe paiku päeval Kuressaare linna. 131. laskurdiviis jõudis õhtuks Võhma—Metsaküla joonele, 249. Eesti laskurdiviis vabastas Hakjala, Endla ja Ladjala ümbruse. Vastane püüdis kõigi abinõudega Nõukogude vägede edasitungi takistada. Tule tugevdamiseks kasutati ka pommituslennukite ning laevade suurtükke. Palavikuliselt kindlustati Sõrve poolsaart.

8. oktoobril kell 16.00 sai major Miller Kärlas lahingukäsu liikuda Kogula—Tatterselja—Tehumardi kaudu Sõrve poolsaarele. Samasisulise käsu sai samal ajal ka 7. Eesti laskurdiviisi 27. polgu 1. pataljon Kuressaares, kes jõudis õhtuks Nasva külasse. Ööl vastu 9. oktoobrit puhastas 131. laskurdiviis vaenlasest Saaremaa põhjaranniku Mustjala ja Kärla vahel. Pärast lahingut Käesla juures hakkas 249. Eesti laskurdiviisi eelsalk, kelle koosseisus oli autodele laaditud 925. laskurpolgu kaks laskurroodu, 8 keskmist ja 6 kerge tanki, iseliikuvate suurtükkide patarei ja 2 patareid 249. Eesti diviisi 307. tankitõrjedivisjonist diviisjoni komandöri V. Milleri juhtimisel, liikuma lõuna suunas.

249. Eesti laskurdiviisi eelsalk major V. Milleri juhtimisel jõudis 8. oktoobri õhtuks Tehumardisse. Siin areneski ööl vastu 9. oktoobrit üks verisemaid ja ägedamaid Saaremaa vabastamisel peetud lahinguid. Samal ajal kui 249. diviisi eelsalk Riia lahe kaldale Tehumardini välja

Tehumardi lahing 8. oktoobril 1944. aastal.

jõudis, liikus Kuressaare poolt Sõrve poolsaarele vaenlase 67. jalaväerügement. Sellel ei olnud muud väljapääsu, kui rünnata Nõukogude väeosa selja tagant ja jõuda läbi Nõukogude väeosade lahingukordade Sõrve poolsaarele. Kui 8. oktoobri õhtul lahing algas, jõudis kohale ka 917. laskurpolgu eelväeosa. Järgnes lahing öises pimeduses. Tulevahetus vaheldus käsitsivõitlusega. Jätnud lahinguväljale ligi 300 laipa, mitmed suurtükid, autod, kümned püstol-

kuulipildujad, mootorrattaid jms., õnnestus osal vastase 67. jalaväerügemendi üksustel eelsalga lahingukordadest läbi murda ning Sõrve poolsaarele põgeneda. Hommikul meditsiinilise personali poolt laipade ülevaatusel selgus, et paljud olid tapetud labidate, püssipärade, kiivrite ning pussidega. Ööpimeduses segunenud vastased ei julgenud kasutada tulirelvi, et mitte tekitada kaotusi oma kaasvõitlejatele. Selles lahingus langesid teiste hulgas Eesti Laskurkorpuse auto-tanki teenistuse ülem H. Rosse ja eelsalga ülem V. Miller.

9. oktoobril jõudsid 249. laskurdiviisi väeosad Mäe—Salme joonel hitlerlaste kindlustatud kaitsepositsiooni ette. Fašistlik väejuhatuse ei tahtnud Sõrve poolsaart miski hinna eest loovutada ja seepärast olid nad poolsaarele ehitanud mitu tugevat kaitsepositsiooni. Kaitseks kasutati nii Saaremaalt taandunud väeosi kui ka Kuramaalt toodud reserve. Mõlemal pool Sõrve poolsaart merel patrullivad

Noorte mändide keskel on nüüd Tehumardi öölahingu kangelaste auks monument.

laevad tulistasid Nõukogude vägede lahingukordi ja takistasid edasiliikumist.

10. oktoobril katsus 249. Eesti laskurdiviis läbi murda vaenlase positsioonist Sõrve poolsaare kurgus. 7. Eesti laskurdiviis saatis dessandi Balti sõjalaevastiku kaatritel Kuressaarest Koltsi—Ingelandi rajooni. Kuid kõik see ei andnud esialgu tulemusi. Järgnes Leningradi rinde vägede juhataja käsk põhjalikult ette valmistada rünnak maal ning vastase sõjalaevad välja tõrjuda Sõrve poolsaart ümbritsevatest lahtedest.

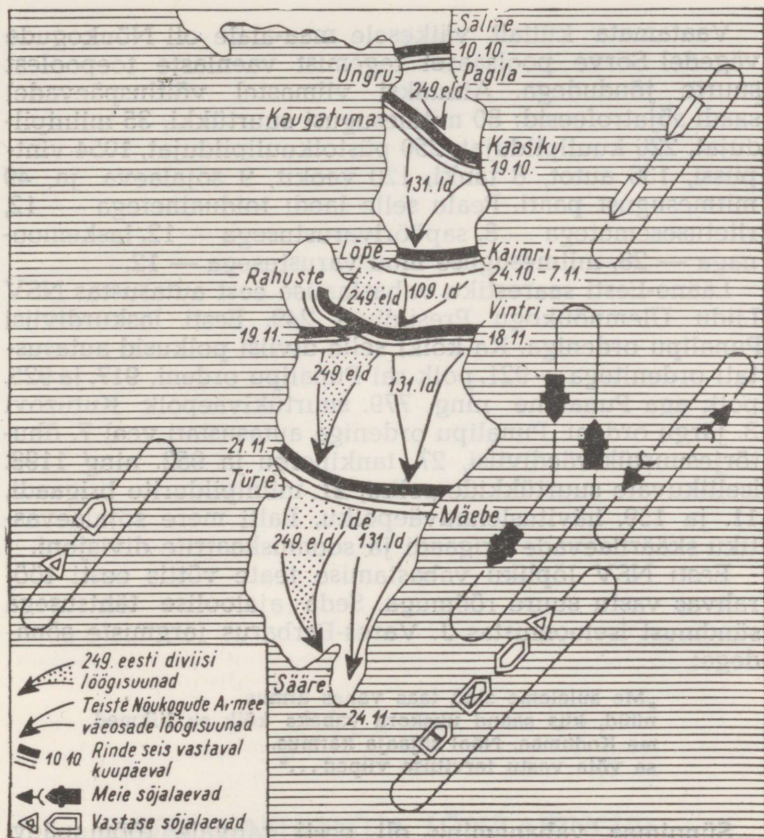
15. oktoobril vahetas 131. laskurdiviis mõnepäevaseks puhkuseks välja 249. Eesti laskurdiviisi. 18. oktoobril asus 249. diviis uuesti pealetungi lähtealusele ning järgmisel päeval surus hooga rünnakuga vastase tagasi kuni Pintsiniina—Kaasiku jooneni. Seal laskis 249. diviis oma lahingukordades omakorda läbi rünnakule mineva 131. laskurdiviisi, kes murdis vaenlase vastupanu ning jõudis Lõpe—Kaimri joonele kindlustatud positsiooni ette. Lõu lähistel piirati sisse suur grupp vastase sõdureid. 917. laskurpolk võttis seal vangi ligi 1000 hitlerlast.

20. oktoobriks tõmmati 249. diviis lahingust välja, seetõttu kogu lahingu juhtimine läks siis Eesti Laskurkorpuse staabi käest üle 109. laskurkorpuse juhatuse kätte. Viimase käsutusse saabus lisaks 131. laskurdiviisi väeosadele veel 64. kaardiväediviis. 23. oktoobril võttis 64. kaardiväediviis üle positsioonid Lõpe—Kaimri joonel, läks seejärel üle pealetungile ning hõivas Kaimri.

19. novembril algas 109. laskurkorpus uuesti pealetungi. Lõu lahe rannikul murti vastase vastupanu ning vabastati Rahuste küla. Järgmisel päeval purustati vaenlase teine kaitsejoon täielikult ning vabastati Lõupõllu ja Vintri. 21. novembriks suruti vaenlane juba Ohesaare—Mässa joonele. Hitlerlaste vastupanu ägenes. Korduvate vasturünnakutega püüdsid nad Nõukogude väeosade pealetungi seisma panna.

22. novembril ründasid Nõukogude väed vastast kahel korral. 23. novembril alustatud pealetungi kroonis edu. Fašistid olid sunnitud loovutama poolsaare osa kuni Laadla—Lülle—Mõntu jooneni. Nendes lahingutes vangi võetud hitlerlaste ülekuulamisel selgus, et Sõrve poolsaart kaitsesid 215. ja 218. jalaväediviisi koondsalgad. 435. jalaväerügement toodi kohale Liepajast alles 20. novembril.

Üheaegselt maavägede lahingutega kestsid õhu- ja

Rinde edasiliikumine Sõrve poolsaarel
1944. aasta 10. oktoobrist 24. novembrini.

merelahingud. Nõukogude lennured tulistasid 23. novembril alla seitse vaenlase lennukit, merel aga sai kannatada vastase ristleja. See lahingupäev algas ägeda tulistamisega. Sellest võtsid osa maa-, mere- ja õhuvägi. Vastane kattis oma viimaste väeüksuste lahkumist Sõrve poolsaarelt. Juba 24. novembri ennelõunal kandis 109. laskurkorpuse juhatus Leningradi rinde staabile ette viimase jala-täie Eesti NSV territooriumi vabastamisest hitlerlaste võimu alt.

Vaatamata küllalt väikesele maa-alale oli Nõukogude vägedel Sõrve poolsaarel tegemist vaenlaste tõepoolest suurte jõududega. Ainuüksi viimastel võitluspäevadel saadi sõjatrofeesid: 80 mitmesugust suurtükki, 35 miinipildujat, 226 kuulipildujat, 250 püstolkuulipildujat, 1054 vintpüssi, 136 autot, 8 tanki, 120 veokit, 9 sõjalaeva ja 49 mitmesugust paati. Peale selle laod: toiduainetega — 12, riietusesemetega — 8, sapöörivarustusega — 12, laskemoonaga — 28, mitmesuguse muu varustusega — 12.

Lääne-Eesti saarestiku vabastamise eest autasustas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium 249. Eesti laskurdiviisi Punalipu ordeniga. Ka kõiki selle diviisi polkusi autasustati ordenitega — 921. polk sai Punalipu ordeni, 917. ja 925. polk aga Punatähe ning 779. suurtükiväepolk Kutuzovi 3. järgu ordeni. Punalipu ordeniga autasustati veel 7. õhutorjesuurtükiväediviisi, 27. tankipolku ja 952. ning 1198. iseliikuvate suurtükide polku, 21. miinipildurite brigaadi, 11. ja 159. hävituslennuväepolku, Balti mere sõjalaevastiku skäärilaevade brigaadi ja soomuskaatriite divisjoni.

Eesti NSV lõpliku vabastamise teate võttis eesti töörahas vastu suure rõõmuga. Seda ajaloolise tähtsusega sündmust iseloomustas J. Vares-Barbarus järgmiste sõnadega:

„Me süleleme sind taas vanas armus
nüüd, kus saand ükskord vabaks kõik su liikmed,
me Kodumaa. Näol sõjaaja karmus,
sa võta vastu tervituse viiped...“

Sünnimaa vabanemine oli eesti rahvale rõõmupäev. Rahvarohketel miitingutel tänasid Nõukogude Eesti töötajad Kommunistlikku Parteid, Nõukogude valitsust ja Nõukogude armeed fašistlikust orjusest vabastamise eest. Rahvas haaras haamri ja adra järele, et sõjas kannatada saanud rahvamajandust võimalikult kiiremini taastada. Elu võttis uue, rõõmsa pöörde.

Ent fašistliku Saksamaa lõplik purustamine oli alles ees. Kodumaa lõplikuks vabastamiseks fašistlikust ikkest oli tarvis nii Nõukogude relvastatud jõudude kui ka kõigi meie maa rahvaste uusi jõupingutusi. Omapoolse panuse selleks andis ka eesti töötav rahvas.

SUURE ISAMAASÕJA LÕPULAHINGUD

1945. aasta algul pidasid Nõukogude relvastatud jõud lahinguid kaugel väljaspool Nõukogude kodumaa piire. Raudse järjekindlusega liiguti fašismi koopa — Berliini suunas.

Nõukogude tegevarmee oli 1945. aasta algul veelgi tugevam kui eelmisel aastal. Tema koosseisus oli 7 109 000 meest, 115 100 suurtükki ja miinipildujat, 15 100 tanki ning 15 815 lahingulennukit. Nõukogude armee ja sõjalaevastiku moraalne üleolek vastasest oli suur ja maailmas oli väga vähe neid, kes kahtlesid fašistliku Saksamaa peatses kapituleerumises.

1945. aasta jaanuaris sai kahe rinde vahele surutud

Saksamaa järjest katastroofilisemate lüüasaamiste osaliseks. 17. jaanuaril vabastas Nõukogude armee koos Poola armeega Poola pealinna Varssavi. Ida-Preisimaal jõudsid Nõukogude väed 26. jaanuaril Balti mere kaldale Frisches Haffi lahe juures ning võtsid järjekordsesse „katlasse“ vastase Ida-Preisi väerühmituse.

Nõukogude armee järjest võimsamaks muutuvate löökide all hakkas fašistlik sõjamasin kiiresti kokku varisema. Üksteise järel järgnesid Suure Isamaasõja lõppu tähistavad ajaloolised, kogu maailma rõõmustavad suursündmused:

25. aprillil kohtusidki Elbel Torgau linna juures idast ja läänest Saksamaa südamesse tunginud Nõukogude ja Ameerika väed.

30. aprillil 1945. aastal heiskasid Nõukogude sõjamehed M. Jegorov ja M. Kantaria võidulipu Riigipäevahoonele Berliinis.

8. mai keskööl kirjutasid hitlerliku väejuhatuse esindajad alla Saksamaa tingimusteta kapituleerumise aktile.

9. mail pühitses inimkond kauaoodatud Võidupüha. Rahvad hingasid kergemalt. Tänu Nõukogude rahva ennastsalgavusele ja mehisusele oli Euroopa vabastatud fašistlikust ikkest.

Kuidas lõplik võit tuli?

1945. aasta maailma-ajalooliste suursündmuste arengus ei etendanud Läti NSV territooriumil Kuramaa poolsaarel „kotti“ aetud fašistliku armeegrupi „Nord“ likvideerimislahing kuigi määravat osa. Ent sellesse „kotti“ sissepiiratud 33 hitlerlikku diviisi moodustasid ikkagi aukartustäratava jõu, millega tuli tõsiselt arvestada. Pidades silmas Saksamaa kiireima purustamise vajadust, nõudis Nõukogude väejuhatuse 2. Balti rinde juhatuselt vastase Kuramaa grupeeringu tugevat ründamist. Seal viidigi läbi mitu kohaliku tähtsusega operatsiooni ning takistati vaenlase vägede evakueerimist merd mööda Saksamaale. Lahinguist Kuramaa vägrupeeringu vastu võttis osa ka Eesti Laskurkorpus.

Pärast Sõrve lahinguid koondati Nõukogude Eesti rahvuslikud väekoondised puhkama Tallinna ja selle ümbrusse. Eesti sõjamehed löid sel ajal aktiivselt kaasa vabariigi poliitilises elus. Nad võtsid osa maal nõukogude maa-reformi läbiviimisest ning tegid poliitilist selgitustööd. 5. veebruaril 1945. aastal tuli väejuhatusest korraldus pai-

Kunagise Kaulaci mõisa alleest jäid pärast lahingut järele üksikud mürskudest ja kuulidest puretud vanad kased. Kahel pool seda teed ründasid Eesti Laskurkorpuse võitlejad 18.—20. märtsil 1944. a. fašistide kaitsepositsioone Kuramaal.

gutada Eesti Laskurkorpuse ümber Kuramaale. Juba 23. veebruaril olid Eesti sõjamehed Leedu NSV territooriumil Mažeikiai lähedal, hiljem viidi nad üle Läti NSV-sse Auce linna ümbrusesse.

Eesti Laskurkorpuse Kuramaale saabumise ajal pidasid 2. Balti rinde väed lahinguid Liepaja sadamalinna vabastamiseks, et ahendada sissepiiratud vastase väerühmituse „Kurland“ mereühendust selle sadamalinna kaudu Saksa- maaga. Kavandatud rünnakud ei andnud soovitud tulemust ning veebruari lõpus Nõukogude väed katkestasid operatsiooni, sest Nõukogude väejuhatas asus valmistuma järjekordse löögi andmiseks Kuramaa rindelõigu keskosas — Auce—Salduse suunas. Sinna koondati 42. armee käsutusse ka Eesti ning Läti laskurkorpused.

Pealetungi alustanud 42. armee vägede esimeses ešelo-

nis olid Läti ja Eesti laskurkorpuse väeosad. Armees pealöögi suunas ründasid vastast 7. Eesti laskurdiviisi 354. laskurpolk ning 249. Eesti laskurdiviisi 925. ja 921. laskurpolk. Nende ülesanne oli murda vastase kaitsest läbi Blidene—Broceni raudteejaamade vahel, hõivata vastase tagalas asuv Kaulaci mõis ning arendada seejärel edu Sabile suunas. Meie väejuhatuse kavandatud operatsiooni kaugem perspektiiv oli lõhestada „Kuramaa katel“ kaheks ja edu korral arendada pealetungi kas Kuldiga—Ventspils või Sabile—Talsi—Voldemarpils suunas.

Eesti Laskurkorpuse rünnak algas 17. märtsil. Oli udune kevadilm. Suurimat edu kroonis 354. laskurpolgu rünnak. Polk tungis sügavale vaenlase kaitseesse. Öhtuks liikusid eesti väeosad pealöögi suunas edasi tervelt kaks väga raskest kilomeetrit. Vaenlast vasakul pool ründava 122. laskurkorpuse ning paremal pool ründava 130. Läti Laskurkorpuse edu oli väiksem. Seetõttu Eesti Laskurkorpuse rinne pikenes — järjest laieneva kiilu tiibasid tuli katta oma jõududega.

Oma parempoolse naabri — 43. Läti laskurdiviisi abistamiseks otsustas 7. Eesti diviisi komandör 18. märtsil sooritada rünnaku täisnurga all paremale, piki raudteed Blidene jaama suunas. Silmapaistvat osa nendes lahingutes etendas 300. laskurpolk. Ta kiilus end sügavasse vastase kaitseesse ning mõnetunnilise eduka rünnaku järel jõudis Blidene jaama—Kupje—Pikuli joonele.

Ägedad lahingud kestsid Blidene jaama ümbruses ka järgmistel päevadel. Sangarluse eeskujuks neis lahingutes oli 300. laskurpolgu rühmakomandör kommunist Jakob Kunder. Ta ründas 18. märtsil koos oma meestega vastase dzotti. Raskelt haavatuna viskus vapper rühmakomandör vaenlase laskepilu ette ning sundis vaenlase kuulipilduja vaikima. Lahing võideti. Seadlusega 15. maist 1945. aastast andis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium Jakob Kunderile postuumselt Nõukogude Liidu kangelase aunimetuse.

19.—23. märtsini jätkus Eesti Laskurkorpuse lahingutee Vikstrauti, Vibsteri, Adasi, Kuili, Katarjagi ja teiste asulate lähistel. Aprilli algul asuti tegema ettevalmistusi pealetungiks uues rindelõigis Viesate jõel. Neid ettevalmistusi ei läinud aga enam vaja, sest juba teel uutele lähte-positioonidele said Eesti Laskurkorpuse sõjamehed teada Saksamaa kapituleerumisest.

Hitlerliku armee kuulsusetu lõpp Kuramaal...

Kauaoodatud võit oli saabunud! Ootas rahuaegne ülesehitustöö.

Ajavahemik 29. maist kuni 17. juunini kulus Eesti Lasurkorpuse väeosadel rännakuks Kuramaalt Tallinna. Kõikjal võttis juubeldav rahvas sangareid vaimustusega vastu.

Võitluses saksa fašistlike anastajate vastu näitasid kõigi meie suure kodumaa rahvaste esindajad üles unustamatut kangelaslikkust. Nõukogude armee eesti rahvuslike

Rõõmu ja lilledega võtsid meie vabariigi töötajad vastu sõjamehivabastajaid.

väeosade isikulise koosseisu sangarluse tunnustuseks oli NSV Liidu kaitse rahvakomissari 28. juuni 1945. aasta käskkiri, millega 8. Eesti Tallinna Laskurkorpusele anti kaardiväe koondise nimetus. Käskkirjas öeldi: „... Võitlusis meie kodumaa eest, saksa anastajate vastu näitas 8. Eesti Tallinna Laskurkorpuse mehisuse, distsipliini, organiseerituse ja kõrge väljaõppe eeskuju. Võitlusis saksa vallutajatega andis 8. Eesti Tallinna Laskurkorpuse ning tema 7. ja 249. Eesti diviisi purustavaid hoope fašistlikele vägedele, hävitades elavjõudu ja lahingutehnikat. Ülesnäidatud kangelaslikkuse ja vapruse, visaduse, mehisuse, distsipliini, organiseerituse ning lahinguülesannete oskusliku täitmise eest nimetati 8. Eesti Tallinna Laskurkorpuse Kaardiväe Eesti Tallinna Laskurkorpuseks.“

Nõukogude eesti väeosadele kaardiväe austava nime-andmine oli tõendus, et nad täitsid aega oma kohustuse kodumaa ja rahva ees.

Peale Eesti Laskurkorpuse võitles hitlerlike anastajate vastu tuhandeid eesti sõjamehi kogu Nõukogude—Saksa rindel Jäämerest Musta mereni. Nii said Nõukogude Liidu kangelasteks teistes väeosades võidelnud eestlased: Pihkva oblastis Dno raudteejaama kaitselahingus sideväelane A. Meri; vastase sõjaliste objektide pommitamise ja teiste NSV Liidu valitsuse tähtsate ülesannete täitmise eest lendur major E. Puusepp; Kubanimaa kaitselahingus jalaväelane nooremseersant J. Laar; Stalingradi lahingus suurtükiväelane seersant A. Pappel; Doni jõe forsseerimisel jalaväelane seersant H. Hindreus, Berliini vallutamislahingus tankist polkovnik L. Kurist.

Suure Isamaasõja võidukast lõpust on möödunud üle kahekümne aasta. Rindesangaritest on saanud rahuliku ülesehitustöö kangelased. Sõjapäevi meenutades võivad endised rindesangarid täna luuletaja M. Nurme sõnadega öelda:

„Me ei teinud kõlavaid sõnu
kodumaa-armastusest,
ega rääkinud ääretust vihast
fašistide vastu.
Aga meie käed pakitsesid püssilaadidel
ja me läksime.“

Ja tulime tagasi võitjatena.

Igavene au neile, kes andsid oma elu võidu saavutamiseks hitlerliku Saksamaa üle!

SISUKORD

Põhjaliku murrangu aasta	9
Narva vabastamislahingud	13
Tartu vabastamine	23
Tallinna ja Eesti NSV mandriosa täielik vabastamine	29
Lääne-Eesti saarestiku vabastamine . .	46
Suure Isamaasõja lõpulahingud . . .	55

Ларин Пеетер Артемьевич
ДОРОГАМИ ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ БОЕВ
На эстонском языке

Обложка Ф. Зинатулина и Л. Круусмаа
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*
Toimetaja Ü. Jeret

Kunstiline toimetaja H. Keigo

Tehniline toimetaja P. Kass

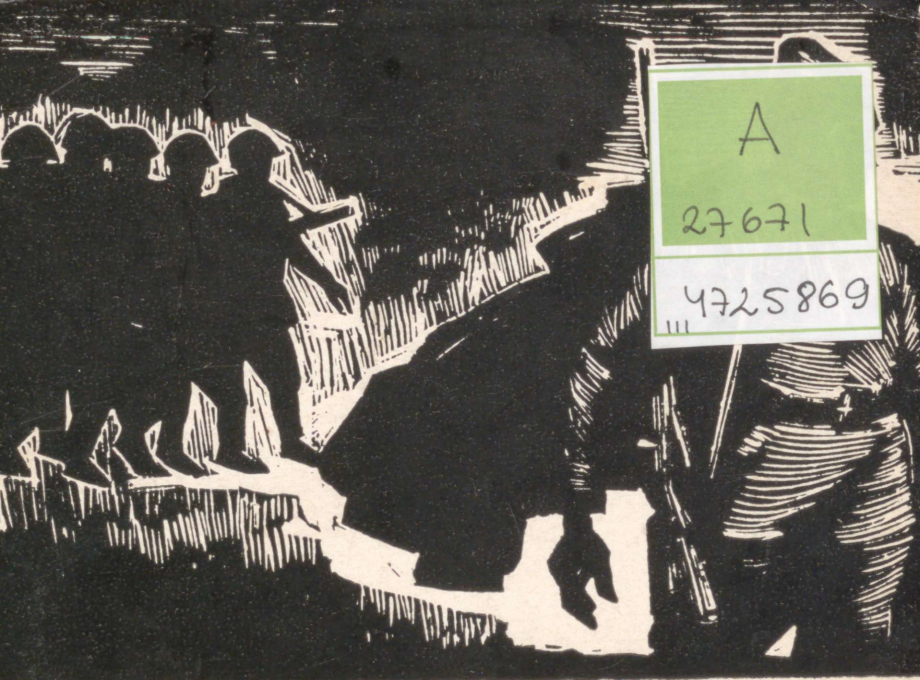
Korrektorid E. Bachverk ja
V. Vaikjärv

Laduda antud 2. III 1966. Trükkida antud
12. V 1966. Paber 54×84, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 4.
Tingtrükipoognaid 3,36. Arvestuspoognaid 2,82.
Trükiarv 12 000. Tellimise nr. 507, MB-04165.
Trükikoda «Punane Täht», Tallinn,
Pikk t. 54/58.

Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik,
Läti NSV.

Hind 13 kop.

1-12-2

A

27671

4725869